

„Mama meséit kiadják”

**A nyilvános és a privát szféra összjátéka
Szendrey Júlia irodalmi pályájában**

Jelige: Titánia

„Mama meséit kiadják”

A nyilvános és a privát szféra összjátéka Szendrey Júlia irodalmi pályájában

Bevezetés

„gyönyörködnek a szellem ez új fuvallatán, mely a lélek és szív eddig ismeretlen s a férfiak elől elzárt kincseit fogja föllebbenteni, kíváncsian várják, hogy a női kedély, melynek csak a családi kör számára kellene megnyilni, hogyan profanálja érzéseit az egész világ előtt, minő vallomásokot tesz, minő élményekről tanuskodik, s fejt meg új oldalról a szerelem és házaselet nagy kérdéseit.”¹ – ezekkel a szavakkal marasztalta el Gyulai Pál 1858-as, hírhedté vált *Írónőink* című tanulmányában a divatlapokat, azzal vádolván őket, hogy szenzációhajhászásuk folytán dédelgetik a nők irodalmi ambícióit, ezáltal ők termelik a dilettáns írókat. Ez a kifakadás pontosan azt a gyakorlatot jellemezte, amelyet Jókai egy évtizeddel korábban, Szendrey Júlia naplórészleteinek 1847-es kiadása során is alkalmazott. Aligha kétséges, hogy a női érzések profanizálásával vádolt szerkesztők elleni kirohanásakor ez a tizenegy évvel korábbi tapasztalat is ösztönözhetette Gyulait, aki már ekkor sem nézte jó szemmel a fiatal Petőfiné munkáinak kiadását.² A Jókai és Gyulai irodalomfelfogása közötti különbséget jelezte, hogy az előbbi irodalmi alkotásként prezentálta a szöveget az olvasóknak („Egy művet nyujtok át ezennel...”),³ az utóbbi pedig kizárólag magándokumentumnak tekintette, éppen ezért úgy vélte, hogy csak a szerző halála után lenne jogosultsága a publikálásnak.⁴

A szakirodalom a 19. századi írónők helyzetét következetesen Gyulai szövegéből kiindulva közelíti meg.⁵ Holott a folyóiratok rovatait, állandóan felszínen lévő témáit böngészve feltűnő, hogy a nőiségről folytatott diskurzus (férfiak és nők testi-lelki alkata közötti különbség, ennek vélt hatása a szellemi képességekre, a jellemre, magánéletre, valamint az, hogy a természet vagy a társadalmi berendezkedés alakította így a viszonyokat) az 1840-es évektől folyamatosan jelen volt a sajtóban, lapfőpustól és színvonaltól függetlenül. Gyulai Pál

¹ GYULAI Pál, *Írónőink* = Gy. P., *Kritikai dolgozatok 1854–1861*, Bp., Akadémia, 1908, 273.

² Gyulai Pál levelezése 1843-tól 1867-ig, sajtó alá rend. és jegyz. SOMOGYI Sándor, Bp., Akadémiai, 1961, 33.

³ JÓKAI Mór, *Hölgysalon*, *Életképek*, 1847. II. 11. szám, 56., *Petőfiné naplója*, *Életképek*, 1847. II. 18. szám, 561.

⁴ Gyulai Pál levelezése... i.m., 33.

⁵ FÁBRI Anna, „A szép tiltott táj felé” *A magyar írónők története két századforduló között (1795 – 1905)*, Bp., 1996, 97.

nem állított újat a női szubjektumról, csupán közismert felfogásokat összegzett,⁶ cikksorozata mégis nagy felháborodást keltett. Mi lehetett ennek az oka? Meglátásom szerint az, hogy Gyulai olyan következtetéseket vont le a női szubjektum általa felvázolt jellemző vonásaiból az íróknak vonatkozóan, amelyek már a korabeli viszonyok között is nyersnek, durvának, önkényesnek, sőt akár anakronisztikusnak is hatottak. A cikksorozat éppen abban az időszakban vonta kétségbe a női írás létjogosultságát, amikor a nők egyre tömegesebben publikáltak. Más kérdés, hogy Gyulait – bár Majthényi Flóra és Szendrey Júlia egy-egy kötetének recenzálása ürügyén szólalt fel – épp ez a jelenség: a nőírók tömeges megjelenése készítette a cikksorozat megírására. A nővita és az 1850-es évek végétől egyre fontosabb szerephez jutó tömegsajtó kialakulása tehát szoros kapcsolatban áll egymással. Ahhoz, hogy a társadalmat mindig is foglalkoztató kérdésből (milyen a nő, mire képes a nő?) jelentős és aktuális probléma legyen, szükséges volt a sajtópiac fellendülése, amely biztosította a markáns női jelenlétet az irodalomban.

Thimár Attila javaslata, miszerint az irodalmi vitákat dinamikus modellként kell elképzelni, nem lezárt és pontosan körülírható irodalomtörténeti egységként,⁷ igen elgondolkodtató lehet a nőírók körül kialakult polémia vizsgálata során. Ha nem szorítjuk be az 1858 és 1863 közötti öt esztendőbe a nővitát, s az 1840-es évek nőírókhoz való viszonyulásának dokumentumait nem pusztán „előzménynek” tekintjük, akkor láthatóvá válik azoknak a társadalomtörténeti folyamatoknak és irodalomtörténeti hagyományoknak a folytonossága, amelyek a vita alakulását befolyásolták. A „Gyulai-féle nővitát” tehát nem egyedüli kiindulópontnak célszerű tekinteni a kutatások során, hanem olyan modellnek, amely által hatékonyan vizsgálhatóak mind a nőírói életpályák kontextusai, mind a korabeli sajtó, s az irodalmi élet problémái. Ennek bizonyítására Szendrey Júlia publikációs listájának tanulságait hívom segítségül. Ezt azért tartom célravezetőnek, mert tágabb időintervallum vizsgálatára ad lehetőséget: Szendrey Júlia 1847-es naplópublikációi során felmerültek ugyanazok a problémák, amelyek az 1858-as írónővita legfontosabb kérdései voltak.

⁶ Egyetlen korai példa: Rónay Jácint 1847-es *Millyen a' nő?* című cikksorozatában megtalálható Gyulai Pál kardinális megállapításainak nagy része, például: a természet a férfínál az ész, a nőnél a szív „*kiképezésére fordít több gondot*”, a férfit „*könnyebb kitanulni, mint a' nőt; mert ez, mint gyengébb rész, titkait gondosan őrzí.*”, a nők felfogása könnyű, ítélete, következtetése gyors, éppen azért elhamarkodott, ennél fogva a nők nem képesek elmélyült munkára, a könnyű, fesztelen társalgás képessége mint tipikusan női tulajdonság, a nők számára kijelölt „saját kör” gondolata, stb. RÓNAY Jácint, *Millyen a' nő?*, Hazánk, 1847, 80 – 94. sz.

⁷ THIMÁR Attila, *A műfaj: irodalmi vita (A prozódiai harc elemzése)* = *Szövegek között*, szerk. BOCSOR Péter, FRIED István, HÓDOSSY Annamária, MÜLLNER András, Szeged, 1996, 15.

Szendrey Júlia irodalmi munkássága naplók, költeményekből, elbeszélésekből, fordításokból áll, ezek döntő többsége azonban mindmáig kiadatlan. A szakirodalom két hivatkozási alapra szorítkozik a művek szövegtörzsét illetően: Bihari Mór 1909-es⁸ és Mikes Lajos 1930-as kötetére.⁹ Holott mind a korabeli folyóiratokban fellelhető publikációk, mind a budapesti kéziratárakban őrzött alkotások¹⁰ igen szerteágazó kutatási lehetőségeket kínálnak.

Dolgozatom első részében Szendrey Júlia írói pályáját a korabeli médiában betöltött szerepe, sajtóban megjelent publikációi alapján közelítem meg. Nem teljes pályaképének felrajzolására törekszem, hanem azoknak a fő csomópontoknak a kiemelésére, amelyek írói életútjának alakulását és recepcióját hangsúlyosan befolyásolták.

A második részben pedig egy olyan kiadatlan, az OSzK Kézirattárában őrzött iratanyagot mutatok be, amelyet Szendrey Júlia két fiúgyermek, Horvát Attila és ifj. Horvát Árpád „családi használatra” készített. A *Tarka Művek* címet viselő, hét darabból álló sorozat folyóiratot imitált, így kiváló lehetőséget nyújt a korabeli sajtó és a család privát írásgyakorlata¹¹ között megfigyelhető kölcsönhatás kutatásához. Mivel a gyermekek Szendrey Júlia írói szerepkörére is reflektáltak, irodalmi munkásságának recepciója párhuzamosan vizsgálható a nyilvános és az intim szférán belül, a folyóiratok lapjain és saját családjának írásaiban.

⁸ *Petőfiné Szendrey Júlia költeményei és naplói*, összegyűjt., bev., jegyz. BIHARI Mór, Bp., 1909. *Petőfiné Szendrey Júlia eredeti elbeszélései*, összegyűjt., jegyz. BIHARI Mór, Bp., 1909.

⁹ *Szendrey Júlia ismeretlen naplója, levelei és haláloságán tett vallomása*; BETHLEN Margit grófnő előszavával; közléteszik és feldolgozták MIKES Lajos, DERNŐI KOCIS László, Bp., Genius, 1930.

¹⁰ Szendrey Júlia költeményei és versfordításai a Magyar Tudományos Akadémia Kézirattárában, egyéb verstörédei és prózai munkái az OSzK Kézirattárában találhatóak. További Szendrey Júlia-kéziratokat őriznek a Petőfi Irodalmi Múzeum Kézirattárában is.

¹¹ Az elsősorban francia történészek által használt írásgyakorlat fogalmáról, s ennek magyar recepciójáról: KESZEG Anna, *Gyöngyössi János. Szövegek és kontextusok*, Bp., Ráció, 2011, 7 – 11. TÖRÖK Zsuzsa, *Petelei István és az irodalom sajtóközege. Média- és társadalomtörténeti elemzés*, Bp. Ráció, 2011, 23.

1. Szendrey Júlia pályája a sajtó tükrében

1.1. „Iparlovagok” Szendrey Júlia naplói körül

Szendrey Júlia első nyilvánosságra lépése, 1847-es – Petőfi és Jókai szerkesztői manővereivel kísért – naplók kiadása¹² szervesen illeszkedett bele két olyan folyamatba, amelyek az 1850-es, 1860-as évek fordulóján zajló nővitát is alapvetően meghatározták. Az egyik az irodalmi piac, a sajtóélet fellendülése, a másik a női szubjektum sajátosságainak, s ennek mentén a nőírásság és a nőemancipáció kérdéseinek előtérbe kerülése volt. A naplószövegek kiadásának körülményeit döntően meghatározta, hogy az üzleti alapokon működő sajtóélet, az irodalmi piac és a modern média kialakulásának¹³ kellős közepén történt. Az „Észarisztokrácia” programját meghirdető, az irodalmi „iparlovagságot” Vahot Imrével szemben nyíltan vállaló Jókai Mór¹⁴ olyan gesztusok sorozatával vette körül a Szendrey Júliától kiadandó szövegeket, amelyek nyilvánvalóan a közönségsikert célozták. Az 1847 október 30-án a *Hazánkban*,¹⁵ valamint az október 30-án és november 7-én az *Életképekben*¹⁶ megjelent szövegek egyrészt Petőfi stilisztikai „javításain” estek át a kiadás során,¹⁷ másrészt azon a közegváltáson,¹⁸ amelyet az eredményezett, hogy egy privát írásgyakorlatként, magánhasználatra, önanalízis céljából írott szöveget újságcikként, több részletben, különböző folyóiratokban publikáltak. A

¹² *Petőfiné naplója*, *Életképek*, 1847. II. 18., 19. szám, 561 – 568, 593 – 597., *Naplótöredék*, *Hazánk*, 1847, 129. szám, október 30, 515 – 519.

¹³ Vö. Margócsy István *Petőfi és az irodalmi gépezet*, valamint Szajbély Mihály *Az irodalom mediális helyzete a reformkorban* című fejezetével. MARGÓCSY István, *Petőfi Sándor. Kísérlet*, Bp., Korona, 1999., 48 – 74. SZAJBÉLY Mihály, *Jókai Mór*, Pozsony, Kalligram, 2010, 27 – 30.

¹⁴ MARGÓCSY István, *Petőfi Sándor... i.m.*, 50.

¹⁵ *Naplótöredék*, *Hazánk*, 1847, 129. szám, október 30, 515 – 519.

¹⁶ *Petőfiné naplója*, *Életképek*, 1847. II. 18., 19. szám, 561 – 568, 593 – 597.

¹⁷ *Szendrey Júlia ismeretlen naplója, levelei és haláloságyán tett vallomása*; Bethlen Margit grófnő előszavával; közléteszik és feldolgozták MIKES Lajos, DERNŐI KOCSIS László, Bp., Genius, 1930, 259.

¹⁸ Az *Életképekben* megjelent és az eredeti naplószöveg különbségeiből adódó problémák kapcsolatban állnak a közegvizsgálatok fontosságát hangoztató nézetekkel. Császtvay Tünde és Török Zsuzsa felhívta a figyelmet arra, hogy az egyes szövegek értelmezését megjelenési közegük igen jelentősen befolyásolja, s ennek figyelmen kívül hagyása komoly hézagokat eredményez a 19. század irodalmáról való tudásunkban. (TÖRÖK Zsuzsa, *Petelei István és az irodalom sajtóközege. Média- és társadalomtörténeti elemzés*, Bp. Ráció, 2011, 17., CSÁSZTVAY Tünde, *A him veréb és a pillangó = klasszikus – magyar – irodalom – történet*, szerk. DAJKÓ Pál – LABÁDI Gergely, Szeged (Tiszatáj Könyvek), 2003, 405.)

napló szerkezete átalakult azáltal, hogy az addig lineárisan egymást követő bejegyzések két különböző folyóirat hasábjaira kerültek. A szövegrészek rendezése során igen látványos koncepciót követtek a szerkesztők: az *Életképekben* *Petőfiné naplója* címen megjelent publikációt olvasva világosan érzékelhető azon törekvés, hogy a bejegyzésekből egységes narratíva képződjön, amely bemutatja a friss házaspár szerelmi kapcsolatának történetét. E „főszöveghez” képest alárendelt pozícióba kerültek azok a bejegyzések, amelyek a Hazánk folyóiratban jelentek meg, *Naplótöredék* címen, mivel nem lehetett beleilleszteni őket a szerelmi narratívát rendezőelvként követő koncepcióba. Ide került például a leánykori napló első három bejegyzése, amely kulcsfontosságú a napló egészének értelmezése és a szöveg szubjektumkonstrukciójának megalapozása szempontjából. Ezekben figyelhetők meg ugyanis a napló legfőbb sajátosságai: a tudatos önelemzés, a magas fokú önreflexió, a belső és a külső lét rendkívül erős szétválasztása, valamint a megközelíthetetlen, kiismerhetetlen szubjektum gondolata: „... a való szinte idegen volt előttem; s bár istenem annyi jóban részesített, nem tudám azt eléggé élvezni, a kába képzelősködés miatt.”¹⁹, „Én sokszor szemrehányásokat csinálok magamnak, s megkísértem, más képen érezni és gondolkodni; néha sikerül rövid időre mintha minden anyagi jólétet úgy bensőképen is éreznék; de ez egy erőltetett helyzet.”²⁰, „Nem érti senki a sziv életét és történetét, csak a külső felületes életet látják; s milly keményen ítélnék felettünk, pedig ha sokszor tudnák, milly küzdés van belől, midőn előttök vigadni látszunk....”²¹ Az eredeti naplók és a sajtóban megjelent, Jókai előszavával kísért szövegváltozat értelmezési lehetőségei között tehát jelentős különbségek figyelhetők meg. Az előszó ugyanis a frissen házasodott Petőfi „üdve mennyországának”, azaz szerelmi történetének vázlatként kínálta a naplót az olvasók számára. Jókai szerkesztői manőverei egy alapvetően önelemzésre épülő szövegből a paratextusok, s a szövegtagolás segítségével olyan szerelmi történetet kreáltak, amely meghozta a közönségsikert.

Az olvasók körében azonban nemcsak sikert,²² hanem megdöbbenést is okozott a napló közzététele:²³ a nyilvánosság előtti magas fokú önreflexió, a benső, szerelmi érzések feltárása

¹⁹ Szendrey Júlia ismeretlen naplója... i.m., 263.

²⁰ Uo., 263-264.

²¹ Uo., 264.

²² FÁBRI Anna, „A szép tiltott táj felé” A magyar író nők története két századforduló között (1795 – 1905), Bp.,1996, 75.

a korban normaszegésként hatott – legalábbis egy nő részéről. A naplórészletek publikálása által keltett megbotránkozást magánlevelek és visszaemlékezések tanúsítják. Gyulai Pál Szász Károlynak írt levelében nem irodalmi alkotásként, hanem magándokumentumként fogja fel a szöveget, amelyet csak a szerző halála után lett volna szabad nyilvánosságra hozni: „*de helyes volt-e kiadni, de illett-e Petőfihez, hogy közölje? Petőfi dicsekszik, hogy nem üti dobra szerelmét s komisz dolog mások előtt csókolódni, azomba megengedi, hogy neje elmondja egy egész közönség előtt: miképpen csókolta meg keztyüét.*”²⁴ Nem véletlen, hogy épp a kesztyűcsókolás momentumát emelte ki Gyulai. Az Életképek ugyanis nem egyben, hanem folytatásokban közölte *Petőfiné naplóját*, s az első rész annak a leírásával zárult, hogy míg Petőfi azt a kesztyűt szokta csókolgatni a távollét ideje alatt, amelyet Szendrey Júliától kapott emlékebe, addig a naplóró megvallja: „*nekem megvannak az ő levelei, 's én ezekre pazarlom azt, mit őneki még nem adtam.*”²⁵ Ez a szerkesztői fogás kapcsolatban áll Szajbély Mihály megfigyelésével, miszerint „*szembe kell végre nézni a ténnyel, hogy a folytatásos regények az elektronikus médiumokat megelőző tömegsajtó korának szappanoperái voltak...*”²⁶ Jókai a két rész közötti határt nem a házasság időpontja, nem is a tényleges naplók fizikai határai mentén húzta meg,²⁷ hanem a szerelmesek kommunikációját biztosító, s a naplószövegben a kapcsolat egyetlen domináns motívumaként jelenlévő levélírás aktusa mentén szerkesztett. Így a kesztyű- és levélcsókolás aktusa, amely az eredeti naplószövegben jelentéktelen pozícióban szerepelt,²⁸ a szerkesztés során rendkívül hangsúlyos helyre került, s az intimitás olyan fokát súrolta, amely – Gyulai Pál levelének bizonyossága szerint – megbotránkozást keltett az olvasókban. Kánya Emília, a Családi Kör későbbi szerkesztőnője²⁹ önéletírásában így

²³ *Petőfiné naplója*, Életképek, 1847. II. 18., 19. szám, 561 – 568, 593 – 597. Az Életképekkel párhuzamosan a Hazánk is közölt részleteket Szendrey Júlia naplójából: *Naplótöredék*, Hazánk, 1847, 129. szám, október 30, 515 – 519.

²⁴ *Gyulai Pál levelezése... i.m.*, 33.

²⁵ *Petőfiné naplója*, Életképek, 1847. II. 18. szám, 568.

²⁶ SZAJBÉLY Mihály, *Jókai Mór*, Pozsony, Kalligram, 2010, 15.

²⁷ Az Életképekben közölt szöveghez nem tartozott olyan szerkesztői utalás, amely jelezte volna, hogy szeptember 22-ei bejegyzéssel nemcsak új életszakasz, hanem új napló is kezdődött. (*Petőfiné naplója*, Életképek, 1847. II. 19. szám, 595.)

²⁸ A napló eredeti kéziratában nem található olyan jelzés vagy utalás, amely a június másodikai bejegyzést valamilyen módon hangsúlyozná vagy elválasztaná a napló további részétől, tehát bizonyos, hogy szerkesztői stratégiáról van szó. (OSzK Kt. VII/190.)

²⁹ TÖRÖK Zsuzsa, *Kánya Emília írói és szerkesztői pályája*, Irodalomtörténet, 2011, 4. sz., 475 – 489.

emlékszik vissza a naplókiadással kapcsolatos érzelmeire: „... az én egyszerű, puritán nevelésű szívemet bántotta az a nyíltság, mellyel szíve érzelmeit a nagyközönség elé vitte!”³⁰

A napló kiadása tehát abba a közönség újságigényét a magánélet hírértékké transzformálásával, szélsőséges szubjektivitással kielégítő, az állandó aktualitást megtestesítő magatartásformába illeszkedett bele, amelyről Margócsy István az 1840-es évek „irodalmi gépezetének” működése kapcsán írt.³¹ Jókai nemcsak az előszóban segítette Petőfi imázsépítését. A házasság és vele szoros kapcsolatban a napló marketingje már hónapokkal korábban megkezdődött. A huszonkét éves, a szerkesztői tisztet Frankenburg Adolftól 1847 júniusában átvevő Jókai Mór³² egy új rovatot indított Hölgy salon címmel, amelynek már első darabjában bejelentette – név nélkül, de egyértelműen – a Petőfi leendő menyasszonyától várható írást: „... jogot érzünk azon reményre, miszerint rövid év alatt költő barátunk hölgyének nevében oly csillagát fogjuk látni a szépirodalomnak, melly még az övére is fényt vetend.”³³ Az, hogy Jókai és Petőfi hogyan érte el, hogy mindez az olvasók számára fontos és érdekes információ legyen (hogyan lett a magánéletből hírérték?), jobban érthető, ha összevetjük Jókai paratextusait Petőfi egykorú szövegeinek szubjektumkonstrukciójával. Az 1847 második felében, éppen a Hazánkban publikált *Úti levelek Kerényi Frigyeshez* című sorozatban egy hatalmassá növesztett, központinak beállított szubjektum dominál, aki minden érzését, gondolatát közli a közönséggel.³⁴ Nem lehet véletlen az sem, hogy Petőfi éppen 1847 augusztusától kezdte el publikálni a Hazánkban az *Úti levelek Kerényi Frigyeshez* című sorozatot, melynek utolsó darabja decemberben jelent meg.³⁵ Ez az időszak pontosan egybeesett Szendrey Júlia naplójának Jókai által gerjesztett marketingjével, s a tényleges megjelentetésével is. Az *Úti levelekkel* való párhuzamos publikálás azért sem érdektelen, mert médiatörténetileg ugyanazt a funkciót töltötte be mindkét szöveg: a közönség kíváncsiságának kielégítését a magánélet feltárása által. Ez a gesztus is beleilleszkedett abba a sorozatos, Petőfi

³⁰ KÁNYA Emília, *Réges-régi időről. Egy 19. századi írónő emlékiratai*, szöveggond. FÁBRI Anna, KISS Bori, Kortárs, 1998, 88.

³¹ MARGÓCSY, i.m., 1999, 62.

³² Jókai Mór szerkesztéséről az Életképek kapcsán: KOROMPAY H. János, *A „jellemzetes” irodalom jegyében. Az 1840-es évek irodalomkritikai gondolkodása*, Bp., Akadémiai, Universitas, 1998, 362 – 369.

³³ JÓKAI Mór, *Hölgy salon*, Életképek, 1847. II. 11. szám, 56.

³⁴ A korabeli kritika keményen tiltakozott az *Úti levelek* „személyes apróságai” ellen, erről lásd: KERÉNYI Ferenc, *Petőfi Sándor élete és költészete. Kritikai életrajz*, Bp., Osiris, 2008, 339 – 340.

³⁵ PETŐFI Sándor, *Úti levelek Kerényi Frigyeshez*, Hazánk, 1847, 101-107, 110, 111, 113, 116, 118, 120 – 123, 137, 140, 142. szám.

magánéletéről, verseiről szóló folyamatos, speciális reklámértékkel bíró híradásba,³⁶ amely – Margócsy István szavaival – „a költő és versei iránti keresletet folytonosan ingerelte és újratermelte.”³⁷ A naplórészletek és az *Úti levelek* párhuzamos publikálásának reklámértékét az is növelhette, hogy ugyanazt a történetet, a közös szerelem történetét mesélik el két különböző oldalról: a férfi és a nő szemszögéből. Csakhogy amíg Szendrey Júlia naplója privát írásgyakorlatnak indult, melynek egyetlen célja az önelemzés, addig Petőfi szövege végig a publikálás tudatában íródott. Szendrey Júlia nem számolt a leendő közönséggel írás közben,³⁸ ezzel szemben Petőfi folyamatosan, s igen erőteljesen reflektált nemcsak az olvasókra, hanem az intimitás problémájára is, vagyis arra, ahogyan a közönség és a saját szerelmi kapcsolata közötti viszonyt látta. Ennek során mindvégig a cáfolat eszközét használta fel arra, hogy folyamatosan, újra meg újra felhozhassa az intim témát: a szerelmi kapcsolatát. Az intimitás és a nyilvánosság között látszólag éles határvonalat húzott, miközben ezt a határt újra meg újra megszegte: „*Most jut eszembe, hogy utazásomat kell irnom 's nem szerelmemet. Bocsánat. Visszatérek hát az utazáshoz, 's ígérem, hogy ezután tárgyamnál maradok mathematicai pontossággal... ha csak lehetséges. Nagy Károlyból Erdődre jöttem, hol kedvesem lakik... hó, pardon! már megint ott vagyok, hol nem kellene lennem. No de többet nem mondok róla, csak hogy Erdődön lakik.*”³⁹ A látszólagos információmegvonás által Petőfi nagyon ügyesen, módszeresen érte el az olvasók kíváncsiságának felcsigázását. Az *Úti levelek* párhuzamos közlése nem kis mértékben befolyásolta a Szendrey Júlia-napló befogadását, s az irodalmi köztudatban való rögzülését. Ezt bizonyítja az a híradás, amely a Családi Körben, Szendrey Júlia halálakor megjelent. Kánya Emília lapja úgy emlékezett az elhunyt írónőre, hogy „ő irta 1847-ben azt az „*Úti napló*”-t, mely országSZerte nagy figyelmet keltett.”⁴⁰ A két különböző szöveg szerzőjének, Petőfinek és Szendrey Júliának összekeverése azt jelzi, hogy az olvasók tudatában a házasság által keltett szenzáció úgy hagyott nyomot, hogy az ezt tárgyaló különböző szövegek

³⁶ Erről utal T. Szabó Levente is: Petőfi „jól kiszámított provokációval vitte az irodalmi piacra magánéletének újabb, kétségkívül hírértéket generáló mozzanatait, beleértve házasságát.” T. SZABÓ Levente, *Az intimitás poétikája és környezetei a Szeptember végénben* = Uő., *A tér képei: tér, irodalom, társadalom*, Kolozsvár, Korunk, 2008, 344.

³⁷ MARGÓCSY István, *Petőfi Sándor. Kísérlet*, Bp., Korona, 1999, 54.

³⁸ Az 1847. december 5-én szintén az Életképekben publikált Ábránd című írás már nem naplórészlet, ez logikus felépítésén is látszik. A Der Ungar által „fantáziadarabnak” nevezett, a boldogság szülő esszé már célzottan a Hölgy salon rovat számára íródhatott.

³⁹ PETŐFI Sándor, *Úti levelek Kerényi Frigyeshez*, Hazánk, 1847, 106. sz., 422.

⁴⁰ Családi Kör, 1868. 37. sz., szept. 13., 886.

elválaszthatatlanul összefonódtak, egyetlen nagy szövegcsoporthá alakultak a befogadás során. Az *Úti levelek* mellett Petőfi párhuzamosan publikált versei is a leendő, majd bekövetkezett házasságáról szóltak. T. Szabó Levente feltevése szerint az 1847 augusztusa után keletkező Petőfi-versek „a nagyközönség számára is összefüggő epikus formában, egyfajta nagyelbeszélésként, kalandos sikertörténetként mondták el a költő és szerelme házasságát.”⁴¹ A Szendrey Júliától publikált naplórészletek így egy tágabb szövegcsoporth részévé váltak, s a korabeli befogadást e szövegcsoporth együttes működése határozta meg.

Kétségtelen, hogy Jókai előszava elsősorban a női olvasóközönséget célozta meg („*Beváltom szavamát, mit néhány hó előtt tisztelt olvasónőimnek adtam.*”⁴²) A korabeli női lapokkal, publikációkkal, szerepekkel foglalkozó kutatások két fontos megállapítása, hogy Szendrey Júlia az Életképek munkatársaként „nőkről a nőknek”⁴³ írt, s nyilvánosságra lépése a múzsa megszólalása miatt volt szenzáció.⁴⁴ Ezek a jelenségek azonban nem pusztán az eredeti naplósöveg sajátosságait tükrözik, hanem Jókainak azon gesztusaira vezethetők vissza, amelyekkel a szöveg reklámozása és kiadása során igen markánsan irányította a közönség figyelmét. Előszava az olvasói stratégiákat egyszerre két irányvonal mentén is befolyásolta: nemcsak a szöveg fő tárgyává tett Petőfit reklámozta teljes nyíltsággal a közönség előtt, hanem a szöveg azon specialitását is hangsúlyozta, amelyet a szerző női mivolta kölcsönzött neki. A napló esztétikai értékeit is e gondolat mentén jelölte ki: „*Hű tükre azon érzelmeknek, mik egy magaslelkű hölgyet szerelme örömei és fájdalmai közt meglátogatának; szavak, minőket regényekben nem olvasunk... 'S e' természetes gyöngédség, és szemérmes boldogság, melly a' női szív gondolatjait legmerészebb röpteikben is félreismerhetlenné teszi.*” Szendrey Júlia szövegét tehát azért mutatta be „szellemkincsként” Jókai, azért tartotta értékesnek, mert a női szubjektumról adott „hiteles” képet, ezáltal feltételezése szerint olyan területet tárt fel az irodalom számára, amelyre egy férfi író nem volna képes. A naplót

⁴¹ T. SZABÓ Levente, *Az intimitás poétikája és környezetei a Szeptember végénben* = Uő., *A tér képei: tér, irodalom, társadalom*, Kolozsvár, Korunk, 2008, 345.

⁴² Életképek, 1847, 18. sz., 561.

⁴³ NAGYDIÓSI Gézáné, *Magyarországi női lapok a XIX. század végéig* = OSzK Évkönyv, 1957, 197., Fábri Anna, „*A szép tiltott táj felé*”...i.m., 73.

⁴⁴ FÁBRI Anna, „*A szép tiltott táj felé*”...i.m., 73.

bemutató előszava így egyben a női irodalom iránti elvárásainak reprezentációjaként is funkcionál: a női szövegek akkor lehetnek jók, ha a női lelket tükrözik.⁴⁵

Ha nemcsak a Szendrey Júlia-napló kiadásához szorosan kapcsolódó szövegeket, hanem az Életképek rovataiban felmerülő általános problémákat is áttekintjük, akkor feltűnő, hogy pontosan olyan kérdések merültek fel, amelyek az egy évtizeddel későbbi nővita során is nagy jelentőséget kaptak. Jókai *Észaristocratia* című programadó írásában az „arany istenségének” végét, s az „észaristocratia” napjainak eljövételét hirdette, amelyet Vahot Imrével az irodalmi élet átalakulásáról polemizálva is képviselt. Kettejük vitájában a patriarchális és a piacosított irodalmi viszonyok összeütközését láthatjuk.⁴⁶ Vahot Imre „iparlovagsággal”, „irodalmi iparúzéssal” vádolta a legfiatalabb generációt, a huszonkét éves Jókai viszont bátran vállalta ezt a vádat: „Az írók bizony a piacról élnek, s sehogy nem lehet rávenni őket, hogy koplaljanak...”⁴⁷ Jókai ugyanezt a felfogást képviselte az 1858-ban kezdődő nővita során is. A nőírók körül kibontakozó diskurzus során a modern irodalom alapvető létformájaként a piaci megjelenést beállító felfogás⁴⁸ a Gyulai Pál által képviselt esztétikaközpontú, elitista irodalomszemlélettel került szembe. A polémia párhuzamosan folyt és szorosan összekapcsolódott azzal a folyamattal, amely az íráság hivatásosodását, foglalkozásszerű munkatípussá válását érintette, s ezáltal „újszerű keretbe helyezte az irodalmi rendszerről való gondolkodást.”⁴⁹ Számos felszólaló reflektált arra, hogy milyen a professzionális foglalkozás értelemben vett íráság aktuális pozíciója a korban.⁵⁰ Erdélyi János éppen a nőírókról szóló tanulmányának bevezetésében írta: „Még a férfiaknak sem oly rég ideje, hogy becsület az írás. Kedvtelésnek megjárta, de valami nemes, komoly tettetnek alig.”⁵¹ Ahogyan T. Szabó Levente

⁴⁵ Ennek a berögződött elvárásnak a hagyományáról: BORGOS Anna – SZILÁGYI Judit, *Nőírók és írónők. Irodalmi és női szerepek a Nyugatban*, Bp., 2011, 12.

⁴⁶ SZAJBÉLY, Jókai... i.m., 2010, 32.

⁴⁷ MARGÓCSY, *Petőfi*... i.m., 1999, 51.

⁴⁸ *Uo.*, 50.

⁴⁹ T. SZABÓ Levente, *Az intimitás poétikája*... i.m., 358.

⁵⁰ Az íráság mint megélhetési forrás, az egyes híres írók keresete az 1860-as években is izgatta a közvéleményt. A Fővárosi Lapok a Pestre látogató „jó öreg Dumas papa” keresetének részletes adatait közölte a különböző műfajok szerinti lebontásban, valamint azok pontos jövedelmét is, akiknek a művek kenyeret adtak (fordítók, nyomdászok, könyvkötők, rajzolók, színészek, stb.) Fővárosi Lapok, 1865, 285. sz., 1132. Egy francia lapnak az írók (Sue, George Sand, Victor Hugo, Jules Janin, stb.) tiszteletdíjával foglalkozó közleményének átvétele első regényért, egyes művekért, ívekért kapott összegek szerinti lebontásban: Fővárosi Lapok, 1866., 2. sz., 8.

⁵¹ ERDÉLYI János, *Irodalmi tanulmányok és pályaképek*, sajtó alá rend. és jegyz. t. ERDÉLYI Ilona, Bp., Akadémiai, 1991, 472.

felhívta rá a figyelmet, a Magyar Írók Segélyegyletének 1862-es felhívásában a „génuszok alkonya” nyilatkozott meg.⁵² Az egyesület ugyanis az irodalom napi működésének fenntartóit kívánta támogatni: a génusz és az írásaival rendszeresen jelentkező, szorgos „munkás” ebből a nézőpontból egyaránt értékes. A felhívás a szellemi munka, az írói hivatás „önálló munkaformaként való kanonizációját” kísérelte meg: az írásért kapott fizetséget „méltán kiérdemelt gazdasági csereértéknek” tekintette.⁵³ Ezt a szemléletet képviselte Jókai Mór is Bajza Lenke munkáiról írott kritikájában, amelyben kifejtette, hogy nemcsak génuszokra van szükség, hanem minden „termelőre”, aki hozzájárul az „irodalmi gépezet” működéséhez. Jókai tehát az 1850-es, 60-as években ugyanazon elvekre alapozta a nőírókat pártfogoló nézeteit,⁵⁴ mint amelyeket az Életképek szerkesztőjeként, Szendrey Júlia naplójának kiadójaként magáénak vallott: egyrészt arra, hogy az „irodalmi gépezet” hatékony működtetőit látta bennük, akiknek művei képesek a közönségsiker elérésére, másrészt arra, hogy a nők írásait az irodalom szükséges, férfiak által pótolhatatlan elemének tartotta.

1.2. 1857: megjelenik Szendrey Júlia első verspublikációja

Szendrey Júlia önálló irodalmi pályája, rendszeres publikációinak sora 1857 szeptemberében indult meg, amikor a három gyermekéről szóló *Három rózsabimbó* című verssel a nyilvánosság elé lépett a Napkelet hasábjain.⁵⁵ A Napkelet szerkesztője a kiváló lapmenedzselési technikáiról ismert Vahot Imre volt,⁵⁶ aki a Petőfi név védjegyét⁵⁷ kihasználta a kiadás során: Szendrey Júlia nevéhez szerkesztői megjegyzést fűzött: „*Elhunyt költőnk Petőfi Sándornak volt neje, kinek jeles tehetségétől e téren még sok szépet várhatunk.*” Szini Károly a versről írt kritikájában emlékeztetett Szendrey Júlia korábbi publikációira: naplójára és „némely beszélyre”, cikkének egyik lehangsúlyosabb eleme mégis a Petőfihez való viszonyítás: kettejük lényét, sőt költészetét egymástól

⁵² T. Szabó, i.m., 2008, 357.

⁵³ Uo., 357.

⁵⁴ JÓKAI Mór, *Bajza Lenke munkái* = J. M. Összes művei, V., kiad. H. TÖRŐ Györgyi, Bp., Akadémiai, 1968, 97.

⁵⁵ SZENDREY Julia, *Három rózsabimbó*, Napkelet, 1857., 37. sz., 604. 1850-ben és 1851-ben is közölt néhány elbeszélést a Pesti Naplóban, de ezek nem keltettek kritikai visszhangot, a Három rózsabimbó kritikai visszhangja viszont utalt rá.

⁵⁶ DEMMEL József, *Az irodalom (szociális) hálója. Közelítések Vahot Imréhez*. Sic Itur Ad Astra, 59. (2009), 253 – 268.

⁵⁷ MARGÓCSY, i.m., 61.

elválaszthatatlannak tartja.⁵⁸ A költemény legfőbb érdemét, maradandóságának biztosítékát a beszédmódjában látja, vagy ahogyan ő nevezi: tárgyában, mely „először van ilykép megénekelve: az anyai szeretet önmaga az anya által.” Szendrey Júlia később a *Három rózsabimbó* folytatását is megírta *Az én kis leányom* címmel, amely az Anyák Hetilapjában jelent meg. Jól látható, hogy a költemény sikere két tényezőn alapult: nemcsak a Petőfi név védjegyén, hanem azon is, hogy a költőnő anyaszerepben lépett fel. Így ez a siker arra is kiváló példa, hogy a nőírók publikációs listáinak alakulását mily nagymértékben befolyásolták a korabeli kritikai nézetek. A Gyulai-féle nővitában ugyanis nem a nők íráshoz és publikáláshoz való joga forgott kockán, hiszen a sajtóban való tömeges megjelenésük, amely a Gyulai-cikket is inspirálta, már nem visszafordítható, hanem a tömegsajtó megjelenésével járó, természetes folyamat volt. Ehelyett sokkal inkább az volt a kérdés, hogy milyen szerepekben jövedelmező fellépni egy írónőnek, milyen műfajokban érdemes megnyilatkozni, milyen publikációs fórumot választania, ha elismerést és sikert akar kivívni magának. A diskurzus kialakította azokat a tipikus stratégiákat, amelyeket egy nőírónak alkalmaznia kellett, ha érvényesülni kívánt.⁵⁹ Abban az egy kérdésben a vita minden résztvevője egyetértett, hogy meghatározott az a működési terület, amelyet a nők az irodalmi pályán betölthetnek. Ez a terület pedig azon érzések tolmácsolása volt, amelyek megélésére a férfiak nem képesek: a női élet speciális élményeinek megírása. Ez magyarázza, hogy miért az anyaszerep volt a leginkább legitim, s a leginkább jövedelmező női szerep a kor költészetében. A férfi kritikusoknak csupán a kérdéshez közeledő mentalitása különbözött egymástól. A nőírást alapvetően ellenző Gyulai Pál „engedélyezte”, hogy a nőírók a hozzájuk illő szerepekben nyilvánosságra lépjenek (s mivel ezek az igen szűk körön belüli szerepek a műfajokkal karöltve járnak, a nők rendelkezésére álló műfajokat is meghatározta), a nőírókat a „gyöngéd, mély érzésű, ábrándos” művek alkotására biztató⁶⁰ Jókai pedig a női írás legfőbb feladatának a női lélek tükrözését tartotta. Azt, hogy ez az elvárás milyen sokáig

⁵⁸ SZINI Károly, *Virágcserep. Szendrey Julia „Három rózsabimbó”-jának*, Napkelet, 1857, 643 – 644.

⁵⁹ GYULAI Pál, *Írónőink* = Gy. P., *Kritikai dolgozatok 1854–1861*, Bp., Akadémia, 1908, 284 – 291.

Jellemző, hogy Arany János is ezekkel a szavakkal mutatott be egy német költőnőtől származó kötetet Koszorú című lapjában: „Ezek majd mind a női és anyai élet különböző állapotjaira vonatkoznak.” (*Asszonyélet. Költemények Johannától. (Frauenleben. Gedichte von Johanna)*, Koszorú, 1863., 16. sz., 379.) Ez tökéletesen tükrözi, hogy milyen beszédmódot tekint értéktelítettnek a nőkkel kapcsolatban.

⁶⁰ Jókai Mór, *Bajza Lenke munkái* = J. M. *Összes művei*, V., kiad. H. TÖRÖ Györgyi, Bp., Akadémiai, 1968, 97.

és milyen szívósan élt a nőirodalommal kapcsolatban, jól mutatja, hogy még Osvát Ernő is azt hangsúlyozta: „csak az kiállhatatlan, ha író nők férfimodort affektálnak.”⁶¹

A korabeli versekben megformált anyaszerep sikere szoros összefüggésben van a nővitával: a nőírók által írt reakciók legjellemzőbb vonása, hogy tiltakoznak munkásságuk emancipációval való azonosítása, s a Gyulai által feltételezett szerepkonfliktus ellen: azt hangoztatják, hogy az író nő is lehet jó anya, jó feleség, ezáltal azt kívánják bizonyítani, hogy a két szerep nem ütközik egymással.⁶² A vita egészére jellemző a pontos definíciók hiánya. A diskurzus sajátossága, hogy a felszólalók nem ugyanazon dolgokat értették ugyanazon fogalmak alatt. A felhasznált érvek nagy része éppen a másik fél fogalomhasználatának jogosultságát kérdőjelezte meg. A nőíróság és a nőemancipáció közé Gyulai Pál egyenlőségjelet tett, s mindkettő ellen tiltakozott. A két fogalom azonosítása azonban korántsem volt evidens a kortársak számára, sőt: mind a nőírók, mind a védelmükben fellépő férfiak azzal érveltek, hogy élesen elválasztották egymástól a kettőt. Szabó Richárd a Délibáb hasábjain ezen az alapon támadta Gyulait: *„Igaza volna, ha az irónőség nőemancipatio lenne. De ez nem áll. Az irónőség és nőemancipatio két egymástól végtelenül különböző fogalom. A nő, ki ir, nem azonnal emancipált nő. Az emancipált nő cselekvényekben, az író nő eszmékben, érzelmeiben nyilatkozik. Az irónőség fogalmával nincs kapcsolatban a nőiség megtagadása, de az emancipált nőével igen. Az író nő tiszteletreméltósága rajzolt eszméi s érzelmei minőségétől függ, az emancipált nő a legszűkebb korlátok között is mindig nevetséges.”*⁶³

Jókai épp azért tartotta kedvezőnek a nőírók irodalmi életben betöltött pozícióját, mert nem egy másik, jövedelmező állás helyett kell ezt választaniuk, hanem anyai és háziasszonyi tevékenységük mellett tölthetik be irodalmi ambícióikat: *„A férfi egy más nyilvános életpályát ad cserébe írósaért, a nő egészen ajándékba kapja azt.”* A vita közhelyszerűen visszatérő, központi kérdése ugyanis az volt, hogy lehet-e jó anya, jó feleség egy író nő? A Gyulai-cikk épp azon állításával váltotta ki a közfelháborodást (és nem a nőszubjektumról hangoztatott sztereotípiáival), hogy nemmel válaszolt erre a kérdésre. Kánya Emília 1863-ban azért

⁶¹ BORGOS Anna – SZILÁGYI Judit, *Nőírók és író nők. Irodalmi és női szerepek a Nyugatban*, Bp., 2011, 12.

⁶² KÁNYA Emília, *Néhány szó a nőnem érdekében*, Családi Kör, 1863, 8 – 11, 85 – 87, 102 – 103, 114 – 115, 121 – 123. Más kérdés, hogy milyen a szerepkonfliktus kivetülése a privát írásgyakorlatok során. Szendrey Júlia 1854-ben, *Tünődések* című, naplószerű, a szellemi munka lehetőségeivel foglalkozó írásában közel sem látta annyira problémamentesnek az író nő – anya – háziasszony szerephármast, mint Kánya Emília. (*Szendrey Júlia ismeretlen naplója... i.m.*, 317.)

⁶³ SZABÓ Richárd, [cím nélkül], *Délibáb*, 1858, 17. sz., 199.

küzdött, hogy ezt megcáfolja, hangsúlyozta, hogy a nők anyai és hitvesi teendőiket ugyanúgy tudják teljesíteni az írás mellett, mint ahogyan férfi író is szokott más társadalmi állást (pl. tanár, múzeumi tisztviselő, pap, esperes, kanonok, ügyvéd, gazda, orvos) vállalni.

Szendrey Júliának a Magyar Tudományos Akadémia Kézirattárában található versgyűjteménye minden költemény alatt tartalmazza a keletkezés dátumát, helyszínét, sőt az esetleges publikálás helyét is.⁶⁴ Így feltűnő, hogy a versek döntő többsége 1856-ban született, tehát az első publikálás idején már készen állt, s időrendben nem is a költőnő három gyermekéről szóló *Három rózsabimbó* volt az első vers. Ez alapján úgy tűnik, hogy Szendrey Júlia tudatosan indította ezzel a költeménnyel önálló irodalmi pályafutását, s a recepció, valamint a kor kritikai gondolkodásának ismeretében ez a választás igen ügyes stratégiának bizonyult.⁶⁵

1.3. „...midőn költőnőink általános irodalmi színvonalra emelkednek”

1857-ben, 1858-ban rengeteg különböző, egymástól függetlenül fellépő költőnő kezdett el publikálni. Ekkoriban lépett verseivel a nyilvánosság elé Szendrey Júlia mellett Kisfaludy Atala,⁶⁶ Kánya Emília, Wohl Janka, Czobor Kornélia,⁶⁷ Wass Ottilia,⁶⁸ Bálintffy Etelka.⁶⁹ A korszak sajtójában négy fő területet különböztetnek meg, amely lehetőséget kínált a női önreprezentációra: az önálló verseskötet, a folyóiratok, a speciális-tipikus női kiadványok (albumok, naptárak) és az antológiák. Az antológiák különösen fontos szerepet töltek be a

⁶⁴ MTAK Kézirattár K 524/1.

⁶⁵ Költői pályafutása indult meg ezzel a verssel, prózát már korábban is publikált: az 1847-es naplórészleteken kívül 1850 és 1851-ben a Pesti Naplóban több elbeszélése jelent meg.

⁶⁶ Kisfaludy Atala 1836-ban született Kötsén. 1852-től Szalay Károly ügyvéd felesége, Szalay Fruzsina költőnő édesanyja. 1878-ban a Petőfi-társaság tagjai közé választotta. SZINNYEI József, *Magyar írók élete és munkái*, Bp., 1899, 399.

⁶⁷ Költeményei a Napkeletben (1858 – 60), Nefelejtsben (1859, 1863), Aradi Híradóban (1859), Népujságban (1860), Tavaszi című zsebkönyvben (1861) és a Hölgyfutárban (1862) jelentek meg. SZINNYEI, *Magyar írók... i.m.*, 1893, 542.

⁶⁸ Wass Ottilia grófnő, W. györgy gróf és Gyulay Janka grófnő leánya. Költeményeket írt a Sárosy Gyula Albumába (1857), a Hölgyfutárba (1858 – 59); Zilahy Károly Hölgyek Lantjába (1866) Munkája: Chopin. Liszt Ferencz után francziából, Bp., 1878. SZINNYEI, *Magyar írók... i.m.*, 1914, 1439.

⁶⁹ 1863-ban házasodott össze Rózsaági Antallal. A hatvanas, hetvenes években Hajnalka néven ismert és kedvelt írója volt különösen a női közönségnek. Ő volt az első, aki Pesten szalonját megnyitotta az irodalom jelesei számára. SZINNYEI, *Magyar írók... i.m.*, 1906, 1208.

nővitában is: Farkas Albert 1862-es *Nemzeti Hárfa*ja,⁷⁰ valamint Zilahy Károly 1865-ös, *Hölgyek Lantja* című kötete⁷¹ elsőként vállalkozott a magyar írónők történetének összefoglalására. Ezek két okból is jelentősek voltak: egyrészt igen kedvező publikációs lehetőséget biztosítottak a nőírók számára, másrészt pusztán megjelenésük is érv volt a nőíróság mellett.⁷² A nőirodalmon belüli kanonizációs folyamatokat is beindították ezek a válogatások. Farkas Albert bevezetőjében kifejezetten a kortárs költőnőket vizsgálta esztétikai szempontból: a legjobb költőnőknek az akkor már halott Ferenczy Terézt és Idunát tartotta, élő költőnők közül pedig Szendrey Júliát értékelte legjobbnak.⁷³ Zilahy Károly 1865-ös, a *Hölgyek Lantja* címet viselő könyvében pedig ezt írja: „... szép műérzéke és egyéni vonásai külön helyet jelölnek ki számára társai között. Szendrey Júlia nyitja meg azon időszakot, midőn költőnőink általános irodalmi színvonalra emelkednek.”⁷⁴ Az 1860-as években tehát Szendrey Júlia kortársai komoly elismeréssel írtak irodalmi munkásságáról.

Szendrey Júlia kéziratos versgyűjteményében minden költemény alá odaírta a keletkezés dátumát, helyszínét, a publikált versek esetében a megjelenés helyét, emellett összeállította munkáinak jegyzékét is. Ezek alapján a következő lista állítható össze azokról a folyóiratokról, albumokról, amelyek Szendrey Júlia verspublikációit közzétették: *Napkelet*, *Emília évkönyve (Magyar Nők Évkönyve)*, *Auróra*, *Anyák Hetilapja*, *Fővárosi Lapok*, *Családi Kör*, *Gombostű naptár*, *Nővilág*, *Szigeti Album*, *Résztét könyve*, *Alföldi Segélyalbum*, *Magyarország és a Nagyvilág*, *Nefelejcs*. Prózai művei ezekben a lapokban jelentek meg: *Pesti Napló*, *Vasárnapi Ujság*, *Koszorú*, *Nővilág*. Ebből a publikációs listából Szendrey Júlia irodalmi kapcsolatrendszere is rekonstruálható: az irodalmi Deák-párt köréhez tartozó Gyulai Pál, Kemény Zsigmond, Arany János, Szász Károly, valamint a Vajda János, Zilahy Károly, Rózsaági Antal által szerkesztett sajtóorgánumok egyaránt kiadták műveit.

Hogyan használta ki Szendrey Júlia a korabeli sajtó által nyújtott lehetőségeket? A fentebb felsorolt négy terület közül Szendrey Júlia az önálló verseskötet kivételével minden

⁷⁰ *Nemzeti Hárfa. Magyar költőnők műveiből összeállította* FARKAS Albert, Pest, 1862.

⁷¹ ZILAHY Károly, *Hölgyek Lantja*, Magyar Költőnők műveiből szerk. Zilahy Károly, Pest, 1865.

⁷² Gyulai kritikája a *Nemzeti Hárfa*ról: Gyulai Pál, *Kritikai dolgozatainak újabb gyűjteménye* (1850 – 1904), Bp., 1927, 134 – 136.

⁷³ Elsőként két hallott költőnőt említ meg Farkas Albert bevezetője: Ferenczy Terézt és Idunát (Szász Károlyné), akiknek 1853-ban és 1854-ben jelent meg posztumusz kötetük.

Nemzeti Hárfa. Magyar költőnők műveiből összeállította FARKAS Albert, Pest, 1862, 5 – 6.

⁷⁴ ZILAHY Károly, *Hölgyek Lantja... i.m.*, 1865, 47 – 48.

publikációtípust alkalmazott. Önálló kötetként kizárólag Andersen-fordítása jelent meg, amelyet gyermekeinek ajánlott.⁷⁵ Huszonkilenc verspublikáció közül tizennyolc folyóiratban jelent meg, tizenegyet pedig a korban divatos, speciálisan nők számára készített kiadványban, albumban, évkönyvben, naptárban publikált, például a Kánya Emília – a Monarchia első szerkesztőnöje⁷⁶ – által szerkesztett Magyar Nők Évkönyvében. Az 1840-es években kialakított kapcsolatrendszerének felhasználása igen látványos. A Napkeletet Vahot Imre, az Anyák Hetilapját Vachottné Csapó Mária, a Vasárnapi Ujságot Pákh Albert, a Családi Kört és a Magyar Nők Évkönyvét Kánya Emília, a Koszorút pedig Arany János szerkesztette: csupa olyan személy, akit Júlia még Petőfi révén ismerhetett.

Az említett 12 fölióból álló munkajegyzék az OSzK Kézirattárában VII/201 jelzet alatt található.⁷⁷ Szendrey Júlia írói öntudatának, saját irodalmi pályájának alakulására vonatkozó reflexiójának legfontosabb dokumentuma. A különböző nagyságú papírlapokra írt listákon más-más rendszerező elv figyelhető meg: az eredeti művek és fordítások, a prózai szövegek és a versek megkülönböztetése hangsúlyos. Érdekes, hogy Szendrey Júlia a publikációknak csupán a helyét tartotta fontosnak megjelölni, a dátumát nem, ezzel szemben a versek születésének időpontját rendszeresen jelezte. Ebből az következik, hogy a munkajegyzék így inkább a publikációk típusát, a korabeli sajtókiadványok sokféleségét dokumentálja, nem pedig Szendrey Júlia nyilvános szférában kifejtett önreprezentációjának időbeli ívét, másfelől az, hogy a sajtóban megjelent publikációi helyett privát írásgyakorlatának folyamata kerül előtérbe. Maga a munkajegyzék is olyan sajátos, privát írásgyakorlatnak tekinthető, amellyel egyszerre reflektál a sajtóban megjelent publikációira, valamint kézíratos írásgyakorlatára.

2. A Horvát család írásgyakorlata

A dolgozat további részében egyrészt azt vizsgálom, hogy milyen Szendrey Júlia írói pályája a Horvát család privát írásgyakorlata tükrében, másrészt azt, hogy ez a családi írásgyakorlat hogyan lép kölcsönhatásba a korabeli sajtóban megfigyelhető jelenségekkel.

Szendrey Júlia második házasságából, a Horvát családból jelentős mennyiségű iratanyag maradt fenn. A gyermekek, Horvát Attila és Árpád születésnapokra, házassági évfordulókra rendszeresen írtak üdvözlőverseket édesanyjuknak, rokonoknak (például Petőfi Zoltánnak,

⁷⁵ *Andersen meséi*, ford. SZENDREY Júlia, Pest, Lampel, 1858.

⁷⁶ Kánya Emiliáról lásd: TÖRÖK Zsuzsa, *Kánya Emília írói és szerkesztői pályája*, Irodalomtörténet, 2011, 4. sz., 475 – 489.

⁷⁷ OSzK Kt. VII/201.

Szendrey Máriának, Gyulai Kálmánnak, Arankának), gyakori volt a levélváltás a családtagok között.⁷⁸ Az OSzK-ban Fond VII/137 és VII/141 jelzet alatt őrzött iratanyag rendkívül pontos képet ad a család életéről, mindennapjairól és foglalatosságairól. Fennmaradt kettő, a gyermekek által készített alaprajz a Hársfa utcai lakásról, amelyen jelölve vannak a különböző szobák, folyosók („Mama szobája, Apa szobája, Gyerek-szoba, konyha, éléskamra, árnyékszék”, stb.), az egyes szobákon belüli berendezési tárgyak („Mama szobájában” „zongora, íróasztal, kályha, óra, ágy függönyös, éji szekr., asztal, kanapé, virágtartó” található), a lakás tágabb környezete (kapu, kert, fák, füves térség, szemétdomb, Király utca, Kralovánszky féle ház) és a hozzá kapcsolódó fontos események és azok dátuma is: „Árpád, Viola, Ilonka születéshelye. Á. 855. Jul. 18. V. 857. Júl. 2. I. 859. Jul. 26.”

A családtagok életéhez szervesen hozzátartozik a rendszeres írás. Ezt a tényezőt még különlegesebbé teszi az, hogy a korszak egyik legműveltebb értelmiségi családjának hagyatékáról van szó, ahol az apa egyetemi tanár, az édesanya író, a gyermekek nagybátyja pedig nem más, mint Gyulai Pál. A kutatás során éppen az általa felvetett, s a korabeli sajtóban rendszeresen visszatérő kérdésre (milyen egy író családja?) kaphatunk választ.

2.1. A gyermekek bemutatása

Szendrey Júliának és Horvát Árpádnak négy gyermeke született, két fiú és két leány. Életükről jelenleg kevés adat áll rendelkezésünkre. A legelső gyermek, Attila 1851. szeptember hatodikán született Pesten a Lipót utca 19. sz. házban, amely Horvát Árpád apjától örökölt háza volt, s a házasság első éveit itt töltötték.⁷⁹ 1853-ban költöztek át a Hársfa utca egyes számú házba, a többi gyermek már itt látta meg a napvilágot. Horvát Attila feltehetően beteges gyermek volt, Szendrey Júlia *Három rózsabimbó* című versében ő a második rózsabimbó (az első Petőfi Zoltán): „Sokszor, ha elnézem,/ Milyen gyöngye, halvány,/ Azt hiszem, nem élő:/Csak ábrándkép talán./ Fehér rózsabimbóm,/ Borulj a szívemre,/ Hadd dobogjon áldást/ Szőke kis fejedre.” Kacziány Géza, aki személyesen ismerte testvérét, ifj. Horvát Árpádot, ezt írta róla: „A második fiú, a kész kis tudós, Horváth Attila, mint szintén huszonkét éves ifjú hal meg...”⁸⁰ Ifj. Horvát Árpád 1855 július 18-án született. Első felesége Egan Mary korán meghalt, második felesége Greguss Gizella. Árpád többször követett el öngyilkossági kísérletet, először megmentették, majd 1887. február 5-én végleg kioltotta

⁷⁸ OSzK Kt. VII/137.

⁷⁹ ÓNODY Magdolna, *A Petőfi és a Szendrey család*, Debrecen, 1998, 119.

⁸⁰ KACZIÁNY Géza, *Petőfi-ről és mestereiről*. Petőfi-könyvtár, XVIII. füzet, Bp., 1910, 174.

életét.⁸¹ Szinnyei említi ifjabb Horvát Árpáddal kapcsolatban, hogy utolsó éveiben is Victor Hugo és Longfellow voltak kedvelt olvasmányai. Ez azért is érdekes, mert Szendrey Júlia hagyatékában fennmaradt egy köteg, többnyire töredékes versszöveg,⁸² amely eredeti fogalmazványokat és korabeli művekről készült másolatokat egyaránt tartalmaz. Ezek között Victor Hugo- és Longfellow-vers egyaránt szerepel. Feltehető, hogy a rendkívül magas olvasás- és íráskultúrával rendelkező családban a gyermek Horvát Árpád édesanyjától ismerte meg az említett szerzőket, akik egész életében meghatározó olvasmányai maradtak.

2.2. *Tarka Művek*

A gyermekek hagyatékában a levelek, üdvözlő versek között fennmaradt hét darab füzet, amely a *Tarka Művek* címet viseli. Dernői Kocsis László *Petőfi özvegye* című, Mikes Lajos 1930-as könyvében közölt életrajzi regényében, amelyet az eredeti dokumentumok alapján írt meg, megemlíti a Tarka Műveket és közöl is belőle két részletet (a *Szakaszok naplónkból* c. rovatnak a Júlia-nap ünneplését megörökítő részletét, valamint a *Szendrey Julia. Költőnő és gazdasszony* című fejezetet)⁸³ Ezekkel azt kívánta illusztrálni, hogy Júlia életének csekély örömeit gyermekei okozták. Így a forrás értelmezése nem történt meg, sőt kiadása (a két töredék kivételével) is mindmáig elmaradt. Holott a hét részes sorozat a Horvát-gyerekek írásgyakorlatának egyik legkülönösebb terméke, mivel kilép a kéziratos, privát szféra határai közül és egy másik médiumot: folyóiratot imitál. A *Tarka Művek* készítői amerikai álnevet vettek fel: a szerkesztő Brown Tom, a főmunkatárs pedig Black Dick. Ez az „impresszum” szerepel minden egyes füzet borítóján. A főcím rendszerint nagy, piros betűkkel olvasható a gyermekek kézírásával, alatta van a lapszám, aransárgára színezve. A füzeteken belül nyomdai lapszámozás található. Mindegyik füzet hátoldalán megtalálható keletkezésének dátuma. A gyermekek az első darabot 1865 karácsonyán ünnepi meglepetésként, a másodikat december huszonkilencedikén születésnapj ajándékként készítették Szendrey Júlia számára. A harmadik szilveszter estéjére, 1865. december 31-re van datálva. A negyedik darab már a következő évben, 1866. január hetedikén, az ötödik január tizennegyedikén, a hatodik január

⁸¹ ÓNODY Magdolna, *i.m.*, 49.

⁸² OSZK Kt. VII/206. Ezeket a töredékeket Szendrey Júlia nem tüntette fel sem munkáinak jegyzékében, sem kéziratos versgyűjteményében, így minden bizonnyal „saját használatra”, privát írásgyakorlatának részeként készültek.

⁸³ DERNŐI KOCSIS László, *Petőfi özvegye* = *Szendrey Júlia ismeretlen naplója, levelei és haláloságán tett vallomása*; Bethlen Margit grófnő előszavával; közléteszik és feldolgozták Mikes Lajos, Dernői Kocsis László, Bp., Genius, 1930, 160 – 163.

22-én, a hetedik pedig január 28-29-én keletkezett. Az egyes rovatok, szövegek alatt aláírásként a fentebbi két amerikai álnév váltakozik, amelyek feloldása sehol nem történik meg. A papírlapokon azonban érzékelhető, hogy az álneves aláírások különálló, apróra vágott cetliként szerepelnek, amelyeket utólag ragasztottak bele a füzetekbe rendkívül alaposan. Halványan mégis átsejlenek alattuk azok a nevek, amelyeket először írtak a papírlapokra, így azonosítható, hogy Brown Tom az akkor tizennégy éves Horvát Attila, Black Dick pedig négy évvel fiatalabb öccse, a tízesztendős Horvát Árpád. A negyedik, ötödik, hatodik, hetedik füzet két változatban készült el, a két szövegváltozat között kisebb különbségek találhatók.

2.3. A *Tarka Művek* mint családi tükör

„*Ha csak pár élvezetes perczet is szerzend neked, igen megleszünk jutalmazva.*” – így fogalmaz a két gyermek az édesanyához írt előszóban a füzet céljára vonatkozóan. Az első két füzet ajándékként funkcionál (az első karácsonyra, a második születésnapra),⁸⁴ így ezekben található a legtöbb reflexió Szendrey Júlia munkásságára, kedvelt műfajaira, ízlésére vonatkozóan. Mielőtt rátérnék ezek bővebb kifejtésére, egy másik példát mutatok fel a negyedik füzetből annak bizonyítására, hogy a sorozat a Szendrey, a Horvát és a Gyulai-család (görbe) tükröként is felfogható. Egyrészt a rokonságban dívó műveltségesség, íráskultúra szintjeit tükrözi, másrészt azt a képet is, amely a gyermekekben a család egyes tagjairól élt. 1866 újévére a következő verset írta Brown Tom, azaz Horvát Attila: „*Itt az ujév, a hatvanhat! Reméljük, hogy sok jót hozhat/ Mama meséit kiadják./ És jók lesznek az uborkák/ Marikának. És Óváry/ Tanár lesz még pedig pesti/ S az eladó Kisasszonyok/ Nem lesznek már hajadonok./ S kik most fiatal emberek/ Megjelennek miként férjek./ Kálmán felcsap Kritikusnak./ Az Aranka menyasszonynak./ Az Árpádot meg átadják/ Tengerésznek. S az Ilonkát/ Beviszik a nagy világba./ Csak Margit marad magára./ És énvelem mi történik?/ Nyájas olvasóim kérdik/ Ha a pokolba nem visznek./ Megmaradok szerkesztőnek!*” Szendrey Júliáról a publikálás, az íróként, meseíróként való nyilvános szereplés jut eszükbe. Ezzel szemben testvéréről, Szendrey Máriáról, a nagynénjükről az uborkaberakást asszociálják. A hagyaték más részében is található utalás a gyermekek részéről arra, hogy a házimunkát Szendrey Mária személyéhez kötik. Egy verses levélben a gyerekek arra kérik meg nagynénjüket, hogy ne csináljon nekik több uzsonnát, mikor látogatóba mennek: „*Édes kedves jó Marika,/ Mind a hárman kerjük arra,/ Hogy a mikor oda megyünk,/ Uzsonnát ne adjon nekünk./ Mert ebbe a nagy zavarba,/ Tudni illik pakolásba/Marikának sok a dolga/Mellé*

⁸⁴ Szendrey Júlia 1828. december 29-én született.

a kávé is drága./ A kávé nem tudom mennyi./ Marikának feje telli/ Van igen sok gondokkal./ Holmi szomorúságokkal.” Érdeemes felidézni Arany 1858-as levelét is, amelyben azzal nyugtatta meg a házasságra készülődő Gyulai Pált, hogy hallomása szerint Mária Júliánál „házasb, nőiesb teremtés.”⁸⁵ A családban feltehetően mindvégig Szendrey Mária töltötte be a klasszikus női szerepeket vállaló háziasszony szerepét. Kálmán és Aranka Mária és Gyulai Pál gyermekei voltak (több üdvözlőverset írtak számukra a Horvát-gyerekek) Ilona a saját testvérük volt, Óváry pedig a nevelőjük. Árpád feltehetően tengerészletről álmodozott, erre utal a rá vonatkozó verssor. A vers végén a beszélő saját „szerkesztői pozícióját” erősíti meg, ezáltal a mindaddig a privát szféra keretein belül maradó szöveg a „nyájas olvasók”, a valós közönség látszatát imitálja.

2.4. „Irodalom családi használatra”

Margócsy István felmenőinek 19. századi kéziratos hagyatékának kiadása során azt állapította meg, hogy a század második felében „*a már nagyon modern nagyvárosi és országos irodalom mellett és „alatt” ott létezett egy nagyrészt orális és kéziratos irodalmi kultúra is, mely sok szálon érintkezett ugyan a kor magas irodalmával, alapjában véve azonban mégis egészen más volt: szűk és személyes befogadó közönségre számított, egymás közötti s nem nyilvános, nem sajtóban terjesztett megjelenítésre alapozott... s az adott kis közösség határait nem is akarta, semmilyen szempontból, meghaladni.*”⁸⁶ A két Clementis-nővér műveltségébe az is beletartozott, hogy „*egyikük a másik számára, mondhatnánk, saját használatra, regényt fogalmaz (sőt: az irodalmi kultúra játékaiknak viszonylagos magabiztos ismeretére vallhat a könyvnek álnéven való készítése és ajánlása is – e rafinált választás nyilván nem csekély olvasmányélményen alapulhatott).*”⁸⁷ Mennyiben hasonlít ehhez a kéziratos kultúrához a Horvát-fiúk írásgyakorlata? A Tarka Művek is „saját használatra” készült, a családtagok számára. A füzetekben (főként az első kettőben) jól érzékelhető az alkalmazkodás az anya személyéhez: a gyermekek olyan műfajokat, stílust, elbeszélésmódot választanak, amelyről úgy gondolják, hogy édesanyjuk kedveli őket. Így jól tükrözik azt, hogy gyermekei milyennek látják Szendrey Júlia ízlését. A születésnap ajándékként készült második füzetben olvasható *A dió héj* című rövid mese, amely egészen megfelel az édesanya stílusának, képzelőerejének,

⁸⁵ Gyulai Pál levelezése... i.m., 346.

⁸⁶ „*Vedd szívessen csekély iratomat...*” (Irodalom családi használatra) Margócsy József 85. születésnapjára, szerk., sajtó alá rend., jegyz. MARGÓCSY István, Nyíregyháza, 2004, 13 – 14.

⁸⁷ Uo., 10.

gondolatvilágának. Szendrey Júlia elbeszéléseire jellemző, hogy nem emberek, hanem tárgyak vagy növények szemszögéből (például köpeny,⁸⁸ mogoró,⁸⁹ narancsfa,⁹⁰ stb.) ír, amelyeknek önálló érzés- és gondolatvilágot tulajdonít. Gyermekai pontosan ezt az elbeszélésmódot imitálják *A dió héjban*. Egy másik példa: Szendrey Júlia kedvelt műfaja, a napló az első és a harmadik füzetben játszik fontos szerepet, a „Szakaszok naplónkból” címet viselő rovat formájában. Az ilyen formában írott szövegek tartalmazzák a legtöbb információt a család mindennapi életére, szokásaira vonatkozóan. Az első darab egy ünnepnapot, Szendrey Júlia névnapját mutatja be. Ebből a szövegből többek között az is kiderül, hogy a családi ünnepnapokra (születésnap, névnap) való alkalmi versek írása nem különleges, hanem rendszeres, elmaradhatatlan, sőt központi eleme volt az ünneplésnek: *„versünket már átadtuk, ennél több nem dukál.”* Horvát Árpád 1868. február 16-án írott levelében elnézést kért a névnap-i versajándék elmaradása miatt. A levél teljes szövege így hangzik: *„Kedves jó Anyám! Teljes szivemből óhajtom hogy mi elébb felgyógyulj, hosszú életű s ha lehet boldog légy. Bennem költői szellem nem lévén nem tudtam érzelmeimet versbe önteni, valamely haszontalansággal pedig nem akartam előállani. Ne vedd azért ezt szeretetlenség v. gondatlanságnak, mert én mindig szerettelek, szeretlek és foglak is szeretni. Szeress te is engem mint eddig, s akkor boldog leszek. Mégegyszer kérem az Istent: adja vissza egészségedet; bizz istenben, s meglásd, hogy Isten meghalgtja buzgó kérésünket. Szerető fiad Árpád.”*⁹¹ 1868-ban Szendrey Júlia méhrákban szenvedett, a nagyobbik fiú, Attila pedig köhögéstől, egyik levelében „szamár-hurutot” említ. A gyermekek a gyógyulás érdekében vidéken tartózkodtak. Eközben számos levelet váltottak édesanyjukkal, amelyek kitűnő forrásként szolgálnak. A levelek állandóan visszatérő elemei a különböző küldemények, amelyek rendszeresen érkeztek az édesanyjától a gyermekek számára: szőlőt, befőttet, „pompás illatú” ibolyát, mandulatejet, de elsősorban könyveket köszönnek meg Attila levelei: *„A könyvet köszönöm, azért olvastam el oly hamar, mert most egész nap nem teszek egyebet az olvasásnál.”*⁹² *„Köszönöm a könyveket, és ne haragudjál reám (bár magam is átlátom, hogy szemtelenség, hogy mindig könyveket kunyorálok, de egész nap borzasztóan unom*

⁸⁸ SZENDREY Júlia, *Egy kis köpeny története = Petőfiné Szendrey Júlia eredeti elbeszélései*, jegyz. Bihari Mór, Bp., 1909, 76 – 88.

⁸⁹ SZENDREY Júlia, *A lyukas mogoró = Petőfiné Szendrey Júlia eredeti elbeszélései...i.m.*, 98 – 102.

⁹⁰ UŐ, *A szerencsétlen narancsfa = Uo.*, 103 – 115.

⁹¹ OSzK Kt. VII/137. 868. Feb. 16ikán.

⁹² OSzK Kt. VII/137.

magamat, miután 15 óra hosszat csak nem tanulhatok.”⁹³ A korábbi időszakból származó levelekben ugyanígy megfigyelhető az irodalom, a kulturális tevékenységek központi helyzete. Horvát Attila 1866. augusztus 11 – én írott levelében mesét kér édesanyjától: „*Énis igen kíváncsi vagyok meséidre; ha van még időd kedves anyám, igen kérnénk hogy csinálj még egyet, vagy pedig fordíts egyet az Andersenből.*”⁹⁴, „*Igen kíváncsiak vagyunk mindkét mesére, alig várjuk hogy hallhassuk; bizonyosan igen szépek és jók lesznek, mint általában mind a miket te irtál vagy fordítottál...*”⁹⁵ Szendrey Júlia munkássága ebben az értelemben ugyanúgy felfogható „családi használatú” irodalomként, mint a *Tarka Művek*. Ezt erősíti meg az is, hogy a sajtóban megjelent egyetlen önálló kötetének, Andersen-fordításának ajánlása is a gyermekeihez szólt.⁹⁶

2.5. A *Tarka Művek* és a sajtó kapcsolata

A *Tarka Művek* a korabeli sajtóviszonyok, az újságírói, szerkesztői szokások, s a különböző laptípusok, rovatok alapos ismeretéről vallanak. Jelentőségüket az is növeli, hogy rendszeresen tartalmazzanak az írói szerepre való reflexiókat. (Ezek nagy része az első két füzetben található, amelyek Szendrey Júlia számára készített ajándékokként funkcionáltak.) A kutatás során elsőként ilyen kérdések merülnek fel: Hogyan reflektálnak arra a gyerekek, hogy édesanyjuk író? Hogyan látják Szendrey Júlia irodalmi pályáját? Milyen szempontból, milyen területeket találnak belőle értékesnek? Milyen műveket, műfajokat emelnek ki külön az életműből? Hogyan szűrődnek át a korabeli irodalmi élet problémái, kritikai pozíciói a gyermekek beszédmódjába? Milyen a kapcsolat a korabeli tömegsajtó és a gyermekek írásgyakorlata között? Hogyan látják a szerkesztői szerepet és az újságírás helyzetét?

A *Tarka Művek* befogadóinak köre feltehetően nem haladta meg a szűk család határait, a szövegek ennek ellenére rendszerint azt imitálják, hogy egy tág olvasóközönséghez szólnak. Ez a kettősség a füzetekben szereplő szövegek legfőbb tartalmi és stiláris jellemzője. Családi használatra írt irodalomként funkcionálnak, de létmódjuk szervesen összekapcsolódik a korabeli sajtó világának jellemzőivel.

⁹³ OSzK Kt. VII/137.

⁹⁴ OSzK Kt. VII/137. A levél datálása: 1866. Augusztus 11-én (Szombaton) délelőtt 9 órakor. Ugyanez a levél azt is említi, hogy a „kholera már kezd terjedni” (néhány hét múlva ez okozza majd Szendrey Mária a halálát.)

⁹⁵ OSzK Kt. VII/137. 866. Aug. 11.

⁹⁶ *Andersen meséi*, ford. SZENDREY Júlia, Pest, Lampel, 1858.

A szövegek érdekessége, hogy a sajtóból ismert kritikai beszédmódok imitálása szorosan összefonódik a gyermekek édesanyjukhoz való kötődésének kifejezőkészségével, tehát a privát szférára és a nyilvánosságra jellemző beszédmód keveredésének, szoros összefonódásának vagyunk tanúi. A füzethez írt Előszó szövegében azonnal érezhető ez a kettősség: megjelenik az a korabeli sajtóban gyakori gesztus, amellyel a szerző elnézést kér a kezéből kiadott mű esztétikai színvonalának esetleges gyengeségei miatt, ugyanakkor ez a gesztus gyermeki szófordulattal oldódik fel: „*Ki milyent tud olyat csinál.*”

2.6. Költőnő és gazdasszony: A Tarka Művek reflexiói a női szerepkörökre

Az első füzetet indító írás Szendrey Júlia – *Költőnő és gazdasszony!* címmel épp azt a problémát szólaltatja meg, amely az 1858-ban induló írónő-vita egyik központi kérdése volt: az irodalmi tevékenység és a női szerepek összeegyeztethetőségének kérdését. Az írás szerint Szendrey Júlia éppen azért érdemel elismerést, mert a tollat és a főzőkanalat egyaránt jól forgatja. A gyermekek ugyanúgy problémamentesnek látják édesanyjuk különböző szerepeinek viszonyát, ahogyan Kánya Emília sem érzékelt ellentétet a feleség, háziasszony, anya és az írónő szerepei között. Édesanyjuk művei közül *A három rózsabimbót*, *A költészethez* című verset és meséit emelik ki, amelyeket „*Andersen meséitől alig lehet megkülönböztetni.*”, s rögtön hozzáteszik: „*Biz ez nagy áldás, mikor alig van egy becsületes meseírónk.*” Jól érzékelhető mind a korabeli kritikai nézetek átvétele (mese és fordítás értékelése), mind a szerkesztői pózok, kritikus beszédmódok imitációja a gyermekek részéről. Azokat az alkotásokat nevezik meg, amelyeket a korabeli kritika is sokra tartott, akadémiai többség használnak, mintha valós közönségnek mutatnák be Szendrey Júliát. Gyulai Pál cikksorozata ötödik részében írja: „*Csodálatos, hogy írónőink szaporodásával a gyermekek, ifjúság, kivált a fiatal leányok számára írt olvasmányaink nem szaporodnak. Írónőink egészen elhanyagolják e tért, nem akarnak holmi unalmas gouvernante vagy pedáns anya hírébe jönni...*”⁹⁷ Szendrey Júliáról külön kiemelte, hogy „*meséi nagyrésze a legkellemesebb ifjúsági és gyermekolvasmány s a fordítónő füzetkéjében ilyesmit akart nyújtani.*” Sőt, ennél tovább ment: „*Óhajtuk, hogy karácsonyra újra egy füzetkével lepje meg a kis és nagy gyermekeket. Kettős hiányt fog pótolni: egy nevezetes költőt ültet át irodalmunkba s gazdagítja gyermekolvasmányainkat, melyekben oly szegények vagyunk. Mindkettő oly szolgálat, mely kétszer föléri vers- és novellairónőink dicsőségét. Sőt nem árt,*

⁹⁷ Gyulai Pál, *Írónőink...* i.m., 1908, 299.

ha a fordítónő e nemben megkísért egy kis eredeti munkásságot is.”⁹⁸ A gyermekek tehát átveszik a kor kritikai gondolkodásának azon tételét, amely nőírók esetén a közhasznú célokat szolgáló⁹⁹ meseírást tartja a leginkább legitim működési területnek, s ezt a szempontrendszert alkalmazzák édesanyjuk munkásságának „értékelése” során. Műveltségének jellemzésére külön bekezdést szentelnek, büszkéik anyjuk olvasottságára („*Könyvtárában ott vannak, Beranger, Boz, Sand George stb. a magyar írók egytől egyig. Akár hány magyar mágnás, nem olvasott annyit mint ő.*”), s a híres magyar nők panteonjába helyezik, „Zrínyi Ilona” és „Szécsy Mária” közé.

A szövegből az is kiderül, hogy a fiúk tisztában vannak a nőknek a korabeli közéletben betölthető szereplehetőségeinek korlátaival, mivel ezt írják édesanyjukról: „*Született Keszthelyen, Zala megyében. Ha nőket is választanának követnek, ő lenne ott a követ az bizonyos.*”

A női szerepekre való reflexiók sora ezzel nem zárult le. A Szendrey Júlia névnapjának előkészületeit megörökítő naplórészletek között olvashatóak ezek a sorok: „*Csak mi fiúk maradtunk a rendes kerékvágásban, versünket már átadtuk, ennél több nem dukál. A főzésben ugysem használhatunk.*” Ez azt mutatja, hogy a kor női szerepekről való gondolkodása úgy áthatotta őket, hogy a klasszikus családmódel érvényének megkérdőjelezése meg sem fordul a fejükben.

2.7. A *Tarka Művek* „rovattípusai”

Az iratanyag számos pontja utal arra, hogy a két gyermek rendszeresen olvasott újságot, s az egyes rovattípusokat is jól ismerték. A *Tarka Művek* negyedik darabjában jelennek meg a korabeli folyóiratok szokásos rovatainak egyedi változatai: *Hársfa utcai hírek, Adomák, Fölszólalások és Igazolások rovata, Szerkesztői üzenetek*, az ötödik füzetben: *Hasznos tudnivalók, Hársfa utcai hírek*, a hatodikban: *Hasznos tudnivalók*. Az imitált rovatok típusaiból következtethetünk arra, hogy milyen folyóiratokat forgathattak otthon a *Tarka Művek* „szerkesztői.”

Szendrey Júlia és a gyermekek 1868-as levélváltásaiból kiderül, hogy a Fővárosi Lapokat rendszeresen olvasták. Az ebben az időszakban született levelek állandóan visszatérő eleme

⁹⁸ Uo., 307.

⁹⁹ FÁBRI Anna, *Közíró vagy szépiró? Írói szerepkör és társadalmi-kulturális indíttatás összefüggései a 19. századi magyar írók munkásságában = Szerep és alkotás. Női szerepek a társadalomban és az alkotóművészetben*, szerk. Nagy Beáta, S. Sárdi Margit, Debrecen, Csokonai, 1997.

az újságkérés: „*Ha már neked nem kell az ujság (a Főv. Lapok) akkor, ha nem haragszol érte légy oly jó és küldd el, én másnap visszaküldöm.*”¹⁰⁰, „*Kérem szépen a csütörtök és pénteki lapokat.*”

A Fővárosi Lapok fontos rovata volt a *Fővárosi hírek*, amely közéleti eseményekről (pl. Dumas pesti tartózkodása, képzőművészeti bál, budai dalárda dalestélye, löporraktár eltávolítása, az országgyűlés hírlapírói karzata, stb.), adott hírt, irodalmi eseményekről, könyvkiadásokról, külföldi folyóiratok érdekes publikációiról tudósított, emellett hirdetéseket, számos apró információt is tartalmazott. A Nefelejts című c. lap „Mi ujság” című rovata is ehhez hasonlóan épült fel.

Az efféle rovatok mintájára jöhetett létre a *Tarka Művekben* a *Hársfa utcai hírek* rovat, amelyben a gyerekek mindennapi életét, szórakozásait érintő apróságok (*Jan 1. Ma egy úriasan öltözött hölgy ment végig az utcán, megcsudáltatott és megbámultatott. Jan 2. Ma a Morzsa beteg volt (Hasa fájt és fázott), Jan 3. Ma a szakácsné a vacsorát kozmásan adta fel!*), semmitmondó, vicces mondatok szerepeltek („*Jan. 8. Ma egy inas ezen szavakkal nyit be a kapun: Itt van még gróf Széchényi?, Jan. 9. Ma az utcán több ember volt 5nél!*”) A *Tarka Művek* ezen rovata akár paródiaként, a korabeli szenzációhajhász, minden apróságot hírértékké transzformáló gyakorlat karikírozásaként is felfogható. A sajtó működésének kicsiny keresztmetszetének tűnhet, hiszen a főváros helyett csupán a Hársfa utca mindennapi életére szorítkozik, miközben a „hírgyártásnak” a korabeli lapok által hatékonyan használt eszközeit alkalmazza.

A Fővárosi Lapok *Szerkesztői Üzenetek* című rovata ugyanilyen címmel és tartalommal szerepel a *Tarka Művekben*: a szerkesztőséghez beküldött művekre való válaszként funkcionál. A *Hasznos tudnivalók* című rovat a nők számára szerkesztett kiadványok hasonló tematikájú rovatait imitálja. A tej üde tartása, a tót kávé készítése, a kisebb égési sebek ellátása pontosan olyan típusú információk, mint amelyeket a Kánya Emília által szerkesztett *Családi Kör*, *Magyar Nők Évkönyve* vagy a Rózsaági Antal és felesége által kiadott *Gombostű naptár* is tartalmazott. Az utóbbi, „*hölgyek számára*” készített naptár 1864-es példánya a *Pesti Kalauz* című, „*a házi szükségletek és a pipereasztal kellékeinek*” forrásait számba vevő rovatban reflektál ennek a funkciónak a fontosságára: „*Az évkönyvek egyik főkelléke, hogy mulattató tartalmuk mellett, hasznosak is legyenek. A hasznosság azonban nem annyira elméleti, mint inkább gyakorlati szempontból veendő...*”¹⁰¹ Az 1865-ös szám

¹⁰⁰ OSzK Kt. VII/137.

¹⁰¹ *Gombostű naptár. Hölgyek számára*, szerk. BULYOVSKY Gyula, RÓZSAÁGI Antal, 1864, 257.

ugyanebben a rovatban megmagyarázza, hogy egy szépirodalmi évkönyv miért tartalmaz a háztartásra, öltözködésre vonatkozó szövegeket: „*Mi nem akarunk hátramaradni a kortól, mely a szépet a hasznossal, a kellemest a szükségessel egyesíti.*”¹⁰²

2.8. „*E lap tovább nem fog járni...*”

Az utolsó füzet szövegéből kiderül, hogy a gyermekek tisztában voltak a korabeli sajtóélet viszonyaival, a lapkiadást üzletként felfogó, az előfizetők számának növelésére törekvő gyakorlattal. A *Tarka Művek* hetedik darabja ugyanis utószó: az „újság” csődjét jelenti be az „előfizetők” számára, ráadásul az okok pontos megjelölésével: „*E lap tovább nem fog járni. Megszűnésének 2 oka van: 1. Az előfizetési ár oly csekély arányban áll, a reá pazarlott idő és kiadással: Miszerint eddig is csak anyagi áldozattal tarthattam fel. 2. a tisztelt előfizetők is többször elégedetlenek voltak a lappal, nem akarom tehát lapjukat rontani.*” Brown Tom, azaz Horvát Attila leköszönését azonban rögtön az „új szerkesztő”, Árpád nyilatkozata követi: „*Mivel „Sir Brown Tom a szerkesztőségről lemondott, én sajnálnám a Tarka Művek halálát, én nem akarom a T. M. megszűnését, mivel ezáltal olvasóimat egy érdekes (!) olvasmánytól fosztanám meg. Én Black Dick veszem át a szerkesztőséget, a lap ezentul „Hajnal” nevet viselend. Azomban én sokkal praetikusabban fogom lapomat szerkeszteni. Kevesebb fáradtság mellett sokkal jobb előfizetési ár leend.*” A búcsúzó és a jövődő szerkesztő szövege ugyanazt a két tényezőt helyezi figyelem középpontjába: az anyagi hasznot és az előfizetők igényeinek kielégítését. A kettő természetesen szorosan összefügg: az utóbbi előfeltétele az előbbinek. Az anyagi haszon mértékét azonban nem csupán a kiadás költségeivel, hanem a „reá pazarlott” idővel is szembeállítják. A lapkiadás célja ezen felfogás szerint az, hogy minél kevesebb idő alatt minél nagyobb haszonra tegyenek szert a kiadók, ehhez pedig praktikus szerkesztési technika szükségeltetik. Hogy mit értenek ez alatt a Horvát-gyerekek, az már nem derül ki írásgyakorlatukból: a *Tarka Művek Hajnal* címet viselő folytatása ugyanis már nem készült el vagy nem maradt fenn a hagyatékban. A hét darabból álló, folyóiratot imitáló sorozat lezárása így a korabeli sajtóban megfigyelhető jelenségek – mint például az előfizető-csalogatás gyakorlatai, a példányszám növeléséért folytatott harc, a gyakori címváltozások,¹⁰³ szerkesztőváltások és csődök – ismeretéről tanúskodik. Csak egyetlen példa: Arany János *Koszorúja* éppen 1865-ben szűnt meg az előfizetők alacsony száma miatt. Lakatos Éva szerint ez azt bizonyítja, hogy a hatvanas évek közepén, „a merkantilista tényezők eluralkodásának

¹⁰² *Gombostü naptár. Hölgyek számára*, szerk. BULYOVSKY Gyula, RÓZSAÁGI Antal, 1865, 143.

¹⁰³ Ezek tipizálását lásd: LAKATOS Éva, *Sikersajtó a századfordulón*, Bp., Balassi, 2004, 13 – 37.

kezdetén” a lapok új létkövetelményeinek megfelelő szerkesztői-kiadói ügyeskedésekre volt szükség.¹⁰⁴ Ezek korai példája a Hölgyfutár 1853-as felhívása, amely „rébusokat”, képtalányokat közölt, s a helyes megfejtést beküldő hölgyeket jutalommal (karperec, aranygyűrű, kötőkosár, stb.) kecsegtette.¹⁰⁵ Jellemző módon Gyulai Pál 1858-ban éppen rébusfejtegetés miatt róta meg leendő menyasszonyát, Szendrey Máriát: „*Rebuszt fejtegetni és a Vahot lapjába küldeni be, föllépni a piros boritékon, mint valami pipacsos mezőben, egy sereg libácska élén annak a szép és jó kis lyánynak, kit én uton utfélen miden [!] magasztalok.*”¹⁰⁶ Black Dick az új előfizetési árat is pontosan meghatározza egy évre, félévre, negyedévre és egy hónapra vonatkozóan. A megadott összegeket érdemes összehasonlítani a korabeli folyóiratok árfolyamaival. A Fővárosi Lapok 1865 decemberében meghirdetett előfizetési felhívása szerint „félévre 8 ft., évnegyedre 4 ft. volt”.¹⁰⁷ A Tarka Művek új szerkesztője ennél sokkal olcsóbbnak ígérte új folyóiratát, a Hajnalt: félévre „1 ft 20”-at, negyed évre csak „60”-at kért volna érte.

A gyermekek folyóiratot imitáló sorozatának ezen lezárása reflektál arra, hogy a korabeli sajtóban mennyire mindennaposnak számított egy-egy lap megszűnése. „Az összes magyar lapokat” számba vevő 1864-es Gombostű naptár egy egész listát adott ki azokról a lapokról, amelyek az 1863-as évben megszűntek, s ha lehetett tudni, az okot is megnevezte.¹⁰⁸ A listán szerepelt az *Ország*, a *Jövő*, a *Vezér*, a *Gombostű* (a naptár elődje), a *Divatcsarnok*, a *Nemzeti képes ujság*, a *Diogenes*, *Haladás*, a *Gyermekbarát*, a *Felvidéki Magyar Közlöny*, a *Szeged*. A megszűnés oka legtöbbször az előfizetők alacsony száma volt.

Összegzés

Szendrey Júlia irodalmi pályájának vizsgálata során a nyilvános és a privát szféra állandó összjátékának, kölcsönhatásának lehetünk tanúi. Publikációinak sikere mögött a családi önmegmutatás stratégiája húzódik meg: ez az 1847-es, az intim és a nyilvános közötti érzékeny határmezsgyét átlépő naplópublikációkra, s a tíz évvel későbbi, az anyaszerepet hatékonyan kiaknázó versekre, valamint a „Zoltán, Attila és Árpád fiaimnak” ajánlott Andersen-fordításra egyaránt igaz. Szendrey Júlia írói karrierjének meghatározó sikerei

¹⁰⁴ Uo., 39 – 40.

¹⁰⁵ Uo., 40.

¹⁰⁶ Gyulai Pál levelezése 1843-tól 1867-ig, sajtó alá rendezte, jegyz. SOMOGYI Sándor, Bp., Akadémiai, 1961, 343.

¹⁰⁷ Fővárosi Lapok, 1865, 287. sz., 1137.

¹⁰⁸ Gombostű naptár... i.m., 1864, 203 – 205.

tehát arra épülnek, hogy a privát szférát beemeli a nyilvános irodalom sajtóközegébe. Ez a viszonyrendszer fordítva is működik: a korabeli média nagyon komolyan meghatározza azokat a „saját használatra” készülő privát írásgyakorlatokat is, amelyek a Horvát család hagyatékában fennmaradtak. Ez az oka annak, hogy Szendrey Júlia irodalmi munkásságának értékelése a sajtóban és saját családjában, azaz a nyilvános és a privát szférában ugyanazon elvekre épül.

A *Tarka Művek* címet viselő iratanyagban fellelhető szöveghalmaz rendkívül heterogén, így rendezése nem egyetlen, koherens narratíva mentén célszerű. Noha a füzetek „szerkesztésének” időpontja két hónapba sűríthető bele (december-január), a szövegek keletkezésének időpontja különböző, hiszen egyes naplórészletek korábban születtek, ráadásul a „folyóirat” sokféle műfajú és különböző funkciót betöltő szövegeket tartalmaz. „A hétköznapi írásgyakorlatok a mediális elmélet felől a kéziratok sajátosságai, konvenciói és a nyomtatott kultúrával való kapcsolatuk révén válhatnak érdekes vizsgálati anyaggá.”¹⁰⁹ – olvasható Török Zsuzsa Petelei Istvánról szóló könyvében. A *Tarka Művek* feldolgozása során számomra a füzeteknek a nyomtatott kultúrával kapcsolata volt igazán izgalmas: dolgozatom második részében a két különböző médium közötti viszony néhány érdekes esetére próbáltam rámutatni. Jelen dolgozatban nem foglalkoztam a korabeli műveltségnek, ismeretterjesztésnek a füzetekre gyakorolt hatásával, így a *Tarka Művek* számos további kutatási lehetőséget kínál. A füzetek különböző műfajú szövegeiben számos idegen kultúra ábrázolása megjelenik: indiánokról, tengerészekről, cigányokról, afrikai „pórokról” szóló verseket, elbeszéléseket olvashatunk. Ez az érdeklődés azzal lehet összefüggésben, hogy az 1850-es évek közepétől megjelentek a magyar sajtóban az Amerikában élő indiánokról szóló tudósítások. A *Hölgyfutár*, a *Délibáb*, az *Ország Tükre*, a *Vasárnapi Ujság* egyaránt közölt cikkeket ebben a tematikában. Az utóbbi 1859-ben jelentette meg László Károly leveleit, amelyekben az indiánok testalkatáról, jelleméről, szokásairól, táplálkozásukról, munkaeszközeiről, „építési módjáról, butorairól s öltözeteiről”¹¹⁰ tudósított. A füzetekben erdélyi utazásról szóló útirajz, Budapestet és Londont összehasonlító rovat is található, amelyek érdekes művelődéstörténeti, olvasástörténeti forrásként is használhatóak.

¹⁰⁹ TÖRÖK Zsuzsa, *Petelei István... i.m.*, 103 – 104.

¹¹⁰ *László Károly levelei Amerikából*, *Vasárnapi Ujság*, 1859, 6 -8, 54 – 55, 102 – 103, 258 – 259, 294 – 295, 343, 354 – 355, 402 – 403, 411 – 412; 1860. 398 – 399, 410 – 411, 470 – 471, 483; 1861. 17 – 18, 30 – 31, 42, 222 – 224, 234, 245 – 246.

Ha Szendrey Júlia irodalmi pályáját kéziratos hagyatékának és publikációs listájának kölcsönhatásában vizsgáljuk, igen komoly különbségeket is találunk a két terület között. 1847-es naplópublikációinak interpretációit döntően megváltoztatták Jókai szerkesztői manőverei az eredeti kéziratokhoz képest: egy alapvetően önelemzésre épülő szövegből a paratextusok, s a szövegtagolás segítségével olyan szerelmi történetet kreáltak, amelyek meghozták a közönségsikert. Szendrey Júlia kéziratos versgyűjteménye és az 1850-es, 1860-as években publikált versei sem ugyanazt a képet sugározzák. A nyilvános és a privát szféra közötti különbség, s a kettő közötti összjáték Szendrey Júlia egész pályájára jellemző. A sajtóban megjelent publikációi és kéziratban maradt írásai alapján más-más képet alkothatunk munkásságáról, épp ezért izgalmas a két terület összevetése. A folyóiratokban közölt versek esetén jól érezhető a kor kritikai elvárásainak ismerete, s az ennek megfelelő stratégiák alkalmazása. Ez az oka annak, hogy a publikációs lista elején a hagyományos női szerepeket vállaló költemények szerepelnek. Ezzel szemben a kéziratos versgyűjtemény számos belső nyugtalanságot kifejező műve publikálatlan maradt. Egyetlen példa: a *Bár merre nézek* című költeményben, amelyet Szendrey Júlia soha nem adott ki, ezek a sorok olvashatóak: „*Mi a családot illeti,/ Kijutott abból is elég;/ Gyümölcstől törjék bár az ág:/Ég áldása az, nem egyéb.*”¹¹¹

Ezzel a példával egy olyan kutatási lehetőségre szeretnék rámutatni, amelyet véleményem szerint nemcsak Szendrey Júlia, hanem a kor többi nőírójának életpályája is tartogat. A kéziratos hagyatékok és a sajtóban megjelent publikációk összevetése elénk tárhatja azokat az érvényesülési stratégiákat, amelyeket a nőírók vagy a műveiket kiadó szerkesztők alkalmaztak a publikálás során. Ha nem csupán Gyulai elméleti szövegeiből kiindulva vizsgáljuk a kor nőíróinak helyzetét, hanem összevetjük kritikáit a különböző sajtótermékekben megfigyelhető tényleges gyakorlattal, a nyilvánosság előtt szereplő nők publikációinak típusaival, ezeket pedig a rendelkezésre álló kéziratos hagyatékokkal, akkor mind a nővíta kontextusairól, mind a nőírók életművéről sokkal árnyaltabb képet kaphatunk.

¹¹¹ MTAK Kt. K 524/1.

BIBLIOGRÁFIA

MTAK Kt. K 524/1.

OSzK Kt. Fond VII/137, VII/141, VII/201, VII/206.

Petőfiné Szendrey Júlia költeményei és naplói, összegyűjt., bev., jegyz. BIHARI Mór, Bp., 1909.

Petőfiné Szendrey Júlia eredeti elbeszélései, összegyűjt, jegyz. BIHARI Mór, Bp., 1909.

Szendrey Júlia ismeretlen naplója, levelei és haláloságán tett vallomása; BETHLEN Margit grófnő előszavával; közléteszik és feldolgozták MIKES Lajos, DERNŐI KOCSIS László, Bp., Genius, 1930.

BORGOS Anna – SZILÁGYI Judit, *Nőírók és író nők. Irodalmi és női szerepek a Nyugatban*, Bp., 2011.

Gombostű naptár. Hölgyek számára, szerk. BULYOVSKY Gyula, RÓZSAÁGI Antal, 1864.

CSÁSZTVAY Tünde, *A hím veréb és a pillangó = klasszikus – magyar – irodalom – történet*, szerk. DAJKÓ Pál – LABÁDI Gergely, Szeged (Tiszatáj Könyvek), 2003.

DEMME József, *Az irodalom (szociális) hálaja. Közelítések Vahot Imréhez*. Sic Itur Ad Astra, 59. (2009), 253 – 268.

DERNŐI KOCSIS László, *Petőfi özvegye = Szendrey Júlia ismeretlen naplója, levelei és haláloságán tett vallomása*; Bethlen Margit grófnő előszavával; közléteszik és feldolgozták Mikes Lajos, Dernői Kocsis László, Bp., Genius, 1930.

Nemzeti Hárfa, Magyar költők műveiből összeállította FARKAS Albert, Pest, 1862.

FÁBRI Anna, „A szép tiltott táj felé” *A magyar írók története két századforduló között (1795 – 1905)*. Bp., 1996.

FÁBRI Anna, *Közíró vagy szépíró? Írói szerepkör és társadalmi-kulturális indíttatás összefüggései a 19. századi magyar írók munkásságában = Szerep és alkotás. Női szerepek a társadalomban és az alkotóművészetben*, szerk. Nagy Beáta, S. Sárdi Margit, Debrecen, Csokonai, 1997.

GYULAI Pál, *Író nők = Gy. P., Kritikai dolgozatok 1854–1861*, Bp., Akadémia, 1908.

Gyulai Pál levelezése 1843-tól 1867-ig, sajtó alá rendezte, jegyz. SOMOGYI Sándor, Bp., Akadémiai, 1961.

- HEGEDŰS [=Szász Károly], *Petőfiné' naplója' olvasásakor*, Hazánk, 1847. 138. sz, 550.
- JÓKAI Mór, *Egy nő naplója*, Életképek, 1847, 4, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 16, 24. sz.
- JÓKAI Mór, *Bajza Lenke munkái* = J. M. Összes művei, V., kiad. H. TÖRŐ Györgyi, Bp., Akadémiai, 1968.
- KACZIÁNY Géza, *Petőfiről és mestereiről*. Petőfi-könyvtár, XVIII. füzet, Bp., 1910.
- KÁNYA Emília, *Néhány szó a nőnem érdekében*, Családi Kör, 1863, 8 – 11, 85 – 87, 102 – 103, 114 – 115, 121 – 123.
- KERÉNYI Ferenc, *Petőfi Sándor élete és költészete (Kritikai életrajz)*, Bp., Osiris, 2008.
- KESZEG Anna, *Gyöngyössi János. Szövegek és kontextusok*, Bp., Ráció, 2011.
- KOROMPAY H. János, *A „jellemzetes” irodalom jegyében. Az 1840-es évek irodalomkritikai gondolkodása*, Bp., Akadémiai, Universitas, 1998.
- LAKATOS Éva, *Sikersajtó a századfordulón*, Bp., Balassi, 2004.
- László Károly *levelei Amerikából*, Vasárnapi Ujság, 1859, 6 -8, 54 – 55, 102 – 103, 258 – 259, 294 – 295, 343, 354 – 355, 402 – 403, 411 – 412; 1860. 398 – 399, 410 – 411, 470 – 471, 483; 1861. 17 – 18, 30 – 31, 42, 222 – 224, 234, 245 – 246.
- MARGÓCSY István, *Petőfi Sándor. Kísérlet*, Bp., Korona, 1999.
- „Vedd szívessen csekély iratomat...” (*Irodalom családi használatra*) Margócsy József 85. születésnapjára, szerk., sajtó alá rend., jegyz. MARGÓCSY István, Nyíregyháza, 2004.
- NAGYDIÓSI Gézáné, *Magyarországi női lapok a XIX. század végéig* = OSzK Évkönyv, 1957.
- ÓNODY Magdolna, *A Petőfi és a Szendrey család*, Debrecen, 1998.
- PETŐFI Sándor, *Uti levelek Kerényi Frigyeshez*, Hazánk, 1847, 101-107, 110, 111, 113, 116, 118, 120 – 123, 137, 140, 142. sz.
- RÓNAY Jácint, *Millyen a' nő?*, Hazánk, 1847, 80 – 94. sz.
- SZABÓ Richárd, [cím nélkül], Délibáb, Pest, 1858, 16. sz, 187 – 188.
- SZAJBÉLY Mihály, *Jókai Mór*, Pozsony, Kalligram, 2010.
- Andersen meséi*, ford. SZENDREY Júlia, Pest, Lampel, 1858.
- SZENDREY Júlia, *Három rózsabimbó*, Napkelet, 1857, 37. sz., 604.

[SZENDREY Júlia] = *Naplótöredék*, Hazánk, 1847, 129. szám, október 30, 515 – 519.

[SZENDREY Júlia] = *Petőfiné naplója*, Életképek, 1847. II. 18., 19. szám, 561 – 568, 593 – 597.

Eggy Szó az Olvasóhoz = *Első folyóirataink: Uránia*, szerk. SZILÁGYI Márton, Kossuth Egyetemi Kiadó, Debrecen, 1999.

SZINI Károly, *Virágcserep. Szendrey Julia „Három rózsabimbó”-jának*, Napkelet, 1857, 642–645.

SZINNYEI József, *Magyar írók élete és munkái*. I – XIV. Budapest, Hornyánszky Viktor, 1891 – 1914.

TÖRÖK Zsuzsa, *Kánya Emília írói és szerkesztői pályája*, Irodalomtörténet, 2011, 4. sz., 475 – 489.

TÖRÖK Zsuzsa, *Petelei István és az irodalom sajtóközege. Média- és társadalomtörténeti elemzés*, Bp. Ráció, 2011.

T. SZABÓ Levente, *Az intimitás poétikája és környezetei a Szeptember végénben* = Uő., *A tér képei: tér, irodalom, társadalom*, Kolozsvár, Korunk, 2008.

T. Szabó Levente, *Az irodalmi hivatásosodás és az írói szolidaritás új formái a 19. század közepén: a Magyar Írói Segélyegylet esete*, Irodalomtörténet, 2008, 3. sz.

THIMÁR Attila, *A műfaj: irodalmi vita (A prozódiai harc elemzése)* = *Szövegek között*, szerk. BOCSOR Péter, FRIED István, HÓDOSSY Annamária, MÜLLNER András, Szeged, 1996, 3 – 15.

VAJDA János, *Publicisztikai írások I.*, sajtó alá rend., MIKLÓSSY János, SERES József, M. VARRÓ Judit, Bp., Akadémiai, 1979.

ZILAHY Károly, *Hölgyek Lantja. Magyar Költőnők műveiből* szerk. Zilahy Károly, Pest, 1865.

ZILAHY Károly, *Petőfi Sándor életrajza*, Pest, 1864.

MELLÉKLETEK

OSzK Kt. VII/141.

Tarka Művek 1.

Szerkesztő Brown Tom

Főmunkatárs Black Dick

[A Tarka Művek főcím nagy, piros betűkkel, az egyes szám aranyra színezve, gyermekírás.

A füzetben nyomdai lapszámozás.

A füzet hátoldalán fekete tollal: 1865. Decz. 24. Karácson este.]

Előszó

Kedves Anyám!

Mi nem tudunk téged mással meg
lepni mint ezen kísérlettel.

Habár gyengén is van írva ne vedd
ezt Kedves anyám fel: Ki milyent
tud olyat csinál.

Ha csak pár élvezetes perczet is szerzend
neked, igen megleszünk jutalmazva.

Fogadd ezt Kedves anyám, mint
csekély bizonyítványát hálás szívünknek.
szerető iróid
Attila és Árpád
865. Decz. 20án.

Szendrey Julia

Költőnő és Gazdasszony!

Toll és főzőkanál! Hány nő van Magyarországon, ki a tollat és a főzőkanalat is egyformán
forгатja?

Persze föltéve, hogy egyiket sem kontárkodva.

Az igaz hogy vannak jó gazdasszonyaink, hanem ezek azután azt sem tudják, hogy madár
vagy farkasféle portéka az a költő?

Vannak költőnőink is, akár egy hadsereg, de ezek sem tudják ám még az árva rántottlevest
sem megfőzni.

Csak tessék egypár versét: A három rózsabimbót; A költészethez, stb. elolvasni. Még az
uzsorás is az Olympon fog járni tőle!

Meséit Andersen meséitől alig lehet megkülömböztetni. Biz ez nagy áldás, mikor alig van egy
becsületes meseirónk.

De meg kell enni azt a pompás rántottát és kiflikóhót is a mit ő főz. Tudom Istenem, hogy
Eszterházy sem evett jobbat.

Könyvtárában ott vannak, Beranger, Boz, Sand George stb. a magyar írók egytől egyig. Akár hány magyar mágnás, nem olvasott annyit mint ő.

Született Keszthelyen, Zala megyében. Ha nőket is választanának követnek, ő lenne ott a követ az bizonyos.

De fejezzük már be, elég az/ hozzá, hogy ő. Zrinyi Ilona, Szécsy Mária stb., magyar nők közt bizton megálhat!

Brown Tom.

[Az aláírás apró fehér cetli, amely alaposan a füzetbe van ragasztva. Alatta halványan látszik az eredeti aláírás: Horvát Attila]

A csendes Éj.

Itt nincs semmi Zaj

Körülte,

A csillagok ezre az

égen.

A hold nyájasan

tekint le

Világító hevé

ben.

Black Dick [=Horvát Árpád]

De im egy alak

átsuhan

A hűs, csendes

éjben

[mellette:]

De im egy pisztoly

rádurran,

Lőni való

Kedvében.

Szakaszok naplónkból

I.

Február 15.

Sütnek, főznek a konyhában,

torta, sütemény, sonka, aspick,

s több ily izletes dolog van

egymásra halmozva.

Hja ma ünnep van, édes anyám névnapja!

Csak mi fiúk maradtunk a rendes kerékvágásban, versünket már átadtuk, ennél több nem dukál. A főzésben ugysem használhatunk. Teljes nyugalommal várjuk a nevelőt, ezen czikk hőst: Toldy Ferencz „urat.”

Az igaz, hogy ezen úr még csak 6 latinista, és csak 18 éves frater, akartam mondani „úr”.

No de ez mindegy, hisz Kárpáti Zoltán is csak 16 éves, és mégis egy 2 kötetes regénynek a hőse.

De mennyire eltértem a tárgytól! tehát mi teljes nyugalommal várjuk a nevelő urat.

Végre itt van szokásos tubákszín bundájával és örökös mosolygásával. Leülünk én szóba hozom a mai napot, hogy a mama névnapja van stb. Alig hallja meg ezt a mi jámbor nevelő urunk, rögtön elkezdi fészkelődni, a leckének hamar vége van, szórakozott stb. (hogy ezen különös lélekállapotot megértse az olvasó, egy kis felvilágosítással kell szolgálnom. Ő ugyanis bálványozta mamát, Petőfi miatt, kit plane imádott. Ebéd alatt keveset szólt, s mi meg nagyobb keveset evett, birván a nevelő úr igen jó gyomorral.

Ebéd után rögtön elment, nem is dámáztunk.

Jön az este, az esttel a sok vendég, vendégekkel a lakoma, lakomával a jó kedv.

A nagy vígság közepette csak mi ketten mint két lött tűzok, lekonyasztott orral szomorkodunk, nem lévén helyünk a vendégek sokasága miatt.

Egyszer csak kifut anyám, hogy részeg emberek ordítanak az ablak alatt. Mi is befutunk a lakmározók közé, az ablakhoz szaladunk. S im! az ordításból szép ének hangok válnak ki.

Óh emberek ítélete! Ki a nepdalokat is ordítással zavarod össze!

Kifutunk az utcára, s ott kit látunk meg! Toldy Ferencz nevelő urat, vagy ötödmagával.

Hívjuk őt hogy jöjjön be megfázik, de ő nem hallgat ránk, s átszellemült arccal énekli tovább: Fehér kendőt is veszek

Mint a hattyú fehér leszek.

Látván, hogy a behívás nem használ s mivel csikorgó hideg van, bemegyünk.

Oda bent anyám oda van a félelemtől, hogy a „dalnok” uraknak lefagy a fülük, orruk ő miatta.

Végre mint mindennek, úgy ennek a nagy éneklésnek is vége van, a dalnok urak haza mennek. Mi pedig majd ki bújunk bőrünkéből, hogy mily életrevaló a mi nevelő „urunk”.

Busulunk ismét, s dörmögünk, hogy nem ehetünk a vendégekkel.

Egyszerre nyílik az ajtó s belép rajta!: Toldy Ferencz nevelő úr!

Óh de menyire megváltozva, a tubák szín kaputot hiába keresnők rajta, hosszú elegans, térdig érő attila diszeleg deli termetén. Haja ragyog az illattól, csizmája mint a tükör!

Elbűvölve néztünk rá, s ő kérdezé, hogy az ének hallatszott e? Mi persze földicsértük, hogy mily szép volt, hogy hangzott stb.

Anyám belép az ajtón, őt is láthatólag lebilincselte a ragyogó fűrtök illata.

Köszönések, bókok s több effél formulációk közt vagy tíz percz telt el.

Anyám behívta őt, hogy jöjjön a vendégek közé, ő végre enged, belép, minden szem felé fordul. Ő volt az ünnep hőse!

Eszik de csak keveset, nehogy elrontsa az eddig csinált hatást.

A vendégek távoznak, csak Toldy maradt itt, lutrizunk, ő az egypár nyert mogyorót örök emlékül zsebébe csúsztatja.

Nemsokára ő is távozik azon nagy emlékkal szívében, hogy egy napig ő is volt a nap hőse!
Brown Tom

A tengerész

Ordít az orkán
Tánczolunk a habok
S a szélroham miatt
Ingnak az árbocok.

Vitorla tépve
Horgony szakadva
S a hullámsír között
Tátong a szikla.

S mind az mi fényt derít
E szörnyű éjelen
Kétes villámsugár
Csillog át a vizen.

Mi szörnyű bár e kép
De a hajós szíve
Mely mint a vas kemény
Meg nem rendül bele.

Ezáltal nyeri ő
Sziklaerős szívét,
Mely a viharban is
Fölleli gyönyörét!
Brown Tom

Tarka Művek 2.
Szerkesztő Brown Tom
Főmunkatárs Black Dick

[A Tarka Művek főcím nagy, piros betűkkel, a kettes szám aranyra színezve, gyermekírás.

A füzet lapjain nyomdai lapszámozás.

A füzet hátoldalán fekete tollal: 1865. Decz. 29. Reggel. Mama szül. nap.]

A dió héj

Egy tenger partján volt egy kis ház, a ház mellett volt egy diófa, mely minden évben bőven gyümölcsözött, s a ház lakói nem mulaszták el minden évben leszedni, mielőtt lepotyogtak volna. Egyszer az egyiket jobban érte a napsugár mint a többi, s így hamarabb lepotyogott mint a többi.

Ott hevert a fűben, s a férgek lakása lön. Két hét múlva megtalálta a kis fiú, föl törte de megehetetlen volt. A föltöréskor csak az egyik dió héj tört el, ez a kis fiúnak megtetszett mert olyan volt mint egy kis csajka.

Ki ment vele a tenger partra, úsztatta, s feledékenységből vagy gondatlanságból ott hagyta az éjjel át.

Hideg szél fúj, s ki sodorta a tengerre a kis dióhaját. Itt úszott, úszott, s mindenféle tengeri fű s más uszó növények tapadtak hozzá. Később egy bogárnak, ki a vízbe akart fulladni lön lakhelye, mily boldognak érzé most magát!

Egyszer egy hajó jött a dió héj hozzá tapadt, a bogár ki mászott belőle, s most újra oly elhagyatottnak érzé magát.

A hajóval eluszott a kikötőbe, s mit látott! Szülőföldre érkezett! A kis fiú meglátta, eltette mert olyan volt mint az övé, be vitte, ládájába tette, s cukrot tett bele. Most a dióhéj nagyon elbízta magát.

Egy éjjel sok hangya jött rá, a dióhéj nagyon rosszul érzé magát. A kis fiú reggel midőn meglátta mindenestől a tűzbe dobta. A cukor elolvadt, a hangyák megdöglöttek, csak ő tüzesedett melegedett míg végre elpattant!

Black Dick

Az évek

Mint tünnek az évek
Gyorsan sebesen.
Mintha egy órjás űzné
Őket hevesen.
Az eddig elmúlt éveket
Hogyha sirba tennék
A világon legnagyobb temető
Ebből kitellenék!

Brown Tom

Párbeszéd

(a tengerész és a dandy közt)

Dandy: Öcsém mért vagy oly számár, hogy bebújsz a hajódba s nem mutatod magad, s ily komisz vitorlavászon ruhát viselsz, és egyáltalában semmiben sem mutatsz uraságot, pedig jobban tehetnéd mint én.

Tengerész: Mit használnék én avval az iparnak, ha aranyaimat fitogtatom?

Dandy: Mit használsz? phű lásd nekem mily boldog életem van: Ha egy garasom sincs, fölborzolom a hajamat, főtös nadrágom kikefélem, el megyek udvarolni, meghíznak ebédre s egy garasomba se kerül! ez ám a pompás élet!

Tengerész: Addig jár a korsó a kútra mig el törik, addig jár a dandy ebédre mig kikopik.

Dandy: de nagy számár vagy öcsém (kis asszonyok jönnek)

Jó napot nagysám! bocsánat nem vettem előbb észre, hogy vannak?

(el megy velök ebédre, a tengerész sohajtva távozik)

Black Dick

Köszöntő

1865 decz. 29én
Oly boldog légy kívánom
jó anyám,
Mint én leszek, midőn te
boldog lész!
Brown Tom

Válogatott mondatok
(Töredék, angoltól)

Öseim erénye, nem enyém.

Ha hibáidra emlékeztetnek, igyekezzél azokat elkerülni.

A remény buzditó csillaga az életnek, sugárt vett a legvastagabb homályon át.

Brown Tom

A jövőből

Egy zöld ágon két kis madár
csicsereg
Bár felettök már az esső
csepereg.
Két ifjúnak lelke a két kis
madár
E kettő nyugpontot csak itten
talál.
Itt egy el hagyott szigeten
romokban.
Gyönyörködnek a tenger
hullámiban.
Tengerészek voltak ők mind a
ketten
S úgy haltak meg egymástól
szeretten.
Bátrak voltak a viharban
szegények.
Nem lesznek többé oly bátor
legények!
Nevük voltak Horvát Árpád
s Attila
Mind a kettő egymás karja
közt hala.
Itt egy elhagyott szigeten
romokban,
Gyönyörködnek a tenger
hullámiban.

A sik tengeren két halott
test látszik,
Fölöttök százféle madár
csatázik!
Egyszerre egy pár keselyű
felreppen
Tova szálva a prédával
kezében!
Black Dick

Tarka Művek 3.

[füzet hátoldalán fekete tollal:

1865. Sylvester este. Decz. 31.]

September 29. (Szakaszok naplónkból)

Reggel 5 ½ orakkor fölkelünk, én roppantul félek. Az inas bejön kiviszi a csizmát, fölöltözünk. Regelinket, mely szőlőből és kenyerből állott elköltjük. Óváry úr biztat, én remegek, s kérdezem, mit csináljak? hogy beszéljek azokkal a vörös hasú papokkal? tudok e már mindent? stb. Végre fölkészülünk, elindulunk, hideg van; csak úgy vaczogok, még amúgy is még így, hideg is van, félek is. Kocsit keresünk, de nincs, tehát csak gyalog indulunk az útnak, Laslofsky a nagy templomig! Szótlanul haladunk egymás mellett, néha, néha kinunkból viczczelve egy pár keserveset. Elérünk a hidfőhöz, ott egy kávéházba megyünk, hamar bevágom a reggelit, azután a képes lapokat nézem. Át mentünk Pestre, a redoutnál mindkettőnkre rá ér valami, mikor el végeztük folytatjuk az útunkat. Elérünk a végzet teljes épülethez, de még korán van, kint ácsorgunk, egész hidegvérrel nézegetjük a kirakatokat, a dunaparra megyünk rákokat nézni. Végre eljön a percz föl megyünk, úgy vaczogok, mintha a hideg lelne. Föl érünk, várni kell, mert a többi még nem érkezett meg. Olyan nekem ez a várás, mint ha Turnovsky előtermében várnék. Végre megérkeznek a többiek is. A tanárok előbb össze szidják egymást, s azután a másik szobába hívnak. Be megyünk: Elkezdődik a felelet, öten beszélnek egyszerre. húsz percz mulva vége van az egésznek. (hogy örültem én most!) Elmegyünk az állam gymnasiumba. Óváry úr ír valamit, engem leküld, hogy vegyek magamnak gesztenyét. A mint lemegyek a lentálló fiúk elcsodálkoznak rajtam. S az egyik azt mondja: Nini ez a kicsi is az első osztályba jár! Óvári úr ott hagy, elmegy a bizonyítványért, és beiratni. Fekete dörög, hogy miért járunk a piaristákhoz, és miért nem hozzájuk? Végre innen is kiszabadulok, bizonyítványomnak nagyon örültem, mert rosszabbat reméltem.

Úgy éreztem, most, examen után magam, mintha egy nagy kő esett volna le szívemről.

Black Dick

Az indián

Az indián

Száguld lován

Itt a fehér,

Mindjárt elér!
Előre, előre!

A fehér had
Körülfogá
S kiált reá
Add meg magad!

A yatagán
felvillan, és
Az indián
Halva csügg lován!
Brown Tom

Január 20. (Szakaszok naplónkból)

Csikorgó hideg van. Mi a jó meleg kályha mellett ülünk, és ugyancsak nagy beszédben vagyunk. Kedvencz tárgyunkat a kath. vallást feszegetjük. Én ellene, öcsém, nagy katolikus, mellette.

Tűzbe jövünk, s mivel meglehetősen gyáva legények vagyunk, többször gyanusan nézünk a szobában végig, hogy nem visz e el az ördög?

Itthon csak négyen vagyunk. Én, öcsém, kis húgom, s egy kálvinista szobalány.

Végre részint a félelem, részint az unalom által anyám szobájába megyünk. Itt kis húgom már szundikál, a kálvinista szobalány is nagy kedvet mutat reá.

Mi tehát vallásfeszegető dühünkben a szegény szobalánynak esünk kérdezve, hogy mit hisznek a kálvinisták? Jézust, Pétert, Pált, ördögöt, angyalt?

A szegény némben megvan ijedve, s hűségesen megfelel minden kérdésünkre.

Megy az idő, s folyik a vitatkozás.

Egyszerre csak az ablakon egy rémséges drum, drum, dum, diri, dum, hallatszik.

Öcsém rögtön hasra esik. Kis húgom majd a nyavala töri. Én pedig, kérdezi az olvasó, én mint „elsőszülött” összeszedem kevés bátorságom a mi még megmaradt a lábamszárában.

Kiküldöm a szobalányt, hogy nyissa ki a kaput, mert gondoltam reá, hogy anyám lesz.

Szeretnék kimeni, hogy megnézzem lebecsülték e már a rablók a kálvinista szobalányt.

Öcsém a gyáva lélek ordítva esküszik hogy ő rögtön meghal ha ki megyek.

Mit csináljak, ha kimegyek öcsém fordul fel és húgom a nyavala töri ki. Ha benmaradok anyám egy hétig is eldorombolhat a bezárt ajtón?

Végre nincs más mód mint a kis lányt fölpackolni s úgy menni ki.

Ki megyünk. Én martyr pofával megyek az ajtót ki nyitni, tudva hogy a jövő perczben a másvilágon leszek.

De ah! martyr pofámra oly nyakleves ugrott, hogy két hétig is elég lett volna!

Anyám volt a képzel rabló!

Brown Tom

A két kukta

Sütnek, főznek a konyhában
Az udvaron és a házban.
Járnak, kelnek a szakácsok,
Hisz ez már az ő szokások.
Egyszerre azt mondják „tűz van”!
Kiszaladnak ők mindnyájan,
Két kukta van a konyhában
Csak ketten magányosságban.
Amint észre veszik eztet,
Ők a lábasoknak estek.
Mikor már mindent megettek
Tűzet nézni ők is mentek.
Vissza mennek a szakácsok
Üres lábos nevet rájok.
Ijettőkben majd elestek
A kutyák meg jót nevettek.
Black Dick

Tarka Művek 4.

Szerkesztő Brown Tom

Főmunkatárs Black Dick

[A Tarka Művek főcím nagy, piros betűkkel, az egyes szám aranyra színezve, gyermekírás.
A füzet hátoldalán fekete tollal: 1866. Jan. 7.]

[1]

Tarka Művek
1866. Jan 7 Vas.

Megj. e. lap. ? hét
Szerk. Brown Tom. Főm. Black Dick.

Ujévi Vers

Itt az ujév, a hatvanhat!
Reméljük, hogy sok jót hozhat
Mama meséit kiadják.
És jók lesznek az uborkák

Marikának. És Óváry
Tanár lesz még pedig pesti
S az eladó Kisasszonyok
Nem lesznek már hajadonok.
S kik most fiatal emberek
Megjelennek miként férjek.
Kálmán felcsap Kritikusnak.
Az Aranka menyasszonynak.
Az Árpádot meg átadják
Tengerésznek. S az Ilonkát
Beviszik a nagy világba.
Csak Margit marad magára.
És énvelem mi történik?
Nyájas olvasóim kérdik
Ha a pokolba nem visznek,
Megmaradok szerkesztőnek!
Brown Tom

Krisztus élete

Krisztus életét és csodatetteit mindenki ismeri a bibliából. Azonban kevés embernek jutott eszébe, hogy ezen kérdést: Valljon igaz e ez? Magának feltegye. Valóban bámulandó, hogy ezen gyermekmesék a XIX. században is fel tudják magokat tartani. Krisztus életkörülményeiről keveset tudunk. Születéshelyének közönségesen Bethlehemet tartják. Gyermek koráról egész 12 évig tudunk egy keveset, de ezután épen semmit 30 éves koráig. 4 évre terjedő tanítása mindenki előtt ismeretes. Tehát mit tett és hol volt ő egész 30 éves koráig? Ő mint mondják ez időben Egyiptomban lakott. Egyiptomban világhírű bűvészek, mágusok és varázslók laktak. Krisztus azon 18 év alatt míg itt lakott csak titkait eltanulta. Ebből legtöbb csodatettét meg lehet fejteni, melyeket ép annyi isteni malasztal vitt véghez, mint Kratky Barckky.

(folyt. köv.)

Brown Tom

Szakaszok (erdélyi utamból)

Itt áll a rúd mely elválasztja Magyarhont Erdélytől, erre egy deszka van szegezve és ékes deuth nyelven felirat áll rajta.

Beesteledik, borús fellegek vonulnak végig az égbolton, magas hegyek meredeznek az ég felé csúcsaikkal. Oldalaik borítvák sötét zöld fenyves erdőkkel.

Igen szép ezen látvány kivált ha az ember nem törődött és az utazás fáradalmai miatt nem lehangolt.

Végre tökéletes sötétség áll be. Egy kis határszéli falunál állunk meg, pihenni és vacsorázni. De szinte elfelejtém utitársaim előszámlálni.

Az egyik egy jó öreg örmény kereskedő ki hivatalos dolgaiban Marosvásárhely felé utazott. A másik egy fecsegő német komorna ki Toldalagi gróf báró vagy nemesékhez iparkodott

.....

Mi tehát kiszálunk utitársaim is. Mi keveset eszünk míg a másik két kocsi vendégei ugyancsak neki állnak a sajt, szalonna s több ily utazó ételeknek.

A mi jó örményünk csak papramorgózik. A német komorna gyomra is ordítani kezd, előpakolja tehát ő is süteményeit, zsidó kalacsot, s több ily nyavalyás ételleket. Italul egy palaczk sört rendel magának.

Midőn látja, hogy nagyon megbámulják sörét, nagyon zavarba kezd jőni, oly annyira, hogy midőn pohárba akarja kedvencz italát tölteni, zuppsz, úgy vágja egy másik palaczkhoz, hogy mindkettőnek tartalma kifolyt.

Még az Isten sem akarta, hogy a tűzsgyökeres székelőföldön valaki német italt igyék!

(folyt.köv.)

Brown Tom

A kis leány

A kis leány révedezik

Kötényébe gyufákat rak

Meggyújtja és melegedik.

Sapphó Zelinka

Egy orvos viszontagságai

Egy fiatal orvosnak sehogy sem akart kedvezni a szerencse, pedig már fél éve kikapta orvosi diplomáját.

Egyszer egy, a Külvárosban fekvő beteghez hívták őt. Szegény ember megörült a kis keresetnek is. Rögtön vette kalapját és ment a beteg lakására.

Az egy szűk és tekervényes utczában volt. Az ajtón kopog s benyit, de itt korom sötétség volt. Gyufát húz ki zsebéből, meggyújtja, s ennek fényénél körülnéz, a szoba butorzata nem áll egyébből, mint egy rongyok és szalmából álló nyoszolya melyen a beteg álmosan nyögött, egy pár törött szék és gyalulatlan asztalból.

Az asztalon egy rozszant mécses pillantott meg, meggyújtá ezt.

Betege hogylétét akarván vizsgálni, a beteg ágya mellé leült.

(folyt. köv.) Black Dick

A három cigány

Három cigány hegedül az
útfélen

Dideregnek ebben a hi-
deg télben.

Az egyiknek oly rongyos a
ruhája

Hogy az ördög sem ismerne
reája!

Másik kettő szintén párja
emennek

Mindhárman ellene a

hidegnek.
Mindhárom megvan evvel
elegedve
Szabadságával egyik sem
cserélne.
Black Dick

Hársfa utcai hírek

Jan 1. Ma egy úriasan öltözött hölgy ment végig az utcán, megcsudáltatott és megbámultatott.

Jan 2. Ma a Morzsa beteg volt (Hasa fájt és fázott)

Jan 3. Ma a szakácsné a vacsorát kozmásan adta fel!

Adomák

Cs ur természettan professzora előadásain ritka látogató volt. Egyszer történetből benyit.

Maga domine Cs ur hol csavargott maig?

Instálom alásan felelé a kérdezett engem mindennap a negyednapos hideg kinez.

Fölszólalások és Igazolványok rovata

Fölszólalás

Ezennel felszolitom Morzsa urat hogy az éjjel miért hortyogott oly rémségesen? Black Dick

Igazolvány

Az éjjel azért hortyogtam oly rémségesen, mert a virsli mit a fenti tisztelt úr adott igen erős paprikás volt.

Morzsa

Szerkesztői Üzenetek

Sapphó Zelinka Nagysaga Jaj férjem című verse közöltetlen.

Moh. K. Nagysád e lapokat járatni kívánta. Tessék bekülni az előfizetői pénzt.

Black D. verse közöltetlen.

Brown Tom

Tarka Művek 5.

[Jan. 14.]

1866 Jan 14. Vas.

Meg. jel. e. la. m. k.

Szerk. Brown Tom. Főm. Black Dick

Szakaszok erdélyi utamból

Tovább folytatjuk utunkat. A hold fényesen világít, előnti fényével az egész vidéket. Halálcsend uralkodik szerteszét. A német komorna már boldogan hortyog a kocsi belsejében. A jó öreg kereskedő minden áron kényelmessé akarja tenni fekhelyemet, sőt erővel azt akarta, hogy én lábaimat az ölébe rakjam! Végre engem is elnyom az álom... Mire felébredtem egész másféle tájék volt körülöttünk. Már népesedni kezdett a vidék, itt ott kicsiny oláh falvak tűnnek elő a hegyek mögől. Mennyire elűtnek ezek a mi barátságos falvainktól! Utcák nincsenek is benne. Itt egy ronda kunyhó, ott egy kis házikó, és így többi is mind szerteszéjjel. Magam is szemtanuja voltam egy oláh ház építésének. Alig telt bele félóra már az egész kész volt! Egy oláh rakja a téglát, kettő a gerendát, a negyedik már meszeli! Estére az egész családnak biztos nyughelye van! (folyt. köv.) Brown Tom

Krisztus életét a hatóság betiltotta. Brown Tom

Egy orvos viszontagsági (folytatás)

A beteg mint látszék forró lázban szenved. A fiatal orvos lehajolt s egyes töredezett hangokat: Ben ... Jones... segítség... Róbert; hallott. A fiatal orvos lehajolt hozzá, hogy többet is vehessen ki össze nem függő szavaiból. De a beteg folyvást a fentebbi szavakat ismétlé. Hogy lehet az? Hisz Róbert az ő, Ben pedig hű szolgájok neve volt! Semmi kétség a fiatal orvos bátyját találta fel! Bátyját, ki mintegy 6 év előtt az új világba utazott magának hírt és vagyont szerzendő. Mennyire áldá a végzetet, hogy őt testvéréhez vezette, ki nélküle tán nyomorultul veszett volna el. Róbert a beteget szállására vitette, hogy ott jobban ápolhassa szeretett testvérét. A gyógyulás lassan következett be. Robert nem meré kilétét elárulni, nehogy a beteg gyenge idegzetét felizgassa. (folyt. köv.) Black Dick.

Az országgyűlés megnyitására

Beteljesült kívánságunk,
Fölépült már országházunk.
Az országgyűlés megnyitva
Országház kapuja nyitva.
Remélünk mi tőle sok jót
Szép független szabadságot.

Az abszolút rendszer helyett
Adj nekünk függetlenséget.
Végre én azt kívánom
Olvasóm sok jegyet kapjon ajándékba!
Black Dick

Az oroszlánról

Egy Wyk nevű afrikai pár következő esetet beszéli el, egy nála megszállt utazónak az oroszlánról: Midőn egykor feleségem a ház ajtóban ült és gyermekei körülr játszanak, fényes nappal egy oroszlán jött s az ajtó mellett feküdt le. Feleségem felsikoltott, de tudván azt, hogy az oroszlán rögtön rá ugrik, ha megmozdul, azért csendesen maradt helyén. Én ki a ház mellett dolgoztam az ablakon át láttam a veszélyt, s az ablakon keresztül töltött fegyveremért nyúltam. A kamra ajtóból láttam a fenevadat a mint ugrásra készült. Löttem, golyóm fiam feje mellett az oroszlán fültővébe fűródott, hogy rögtön megdöglött. (Black Dick)

Hasznos tudnivalók

1.

A tej üde tartása

Az angolok üvegbe töltik a tejet, s jól bedugaszolják, s ekkor a tejet egy ¼ órára forró vízbe állítják, az ily tej soká üde lesz.

2.

Azon helyre melyet a hangyák elleptek egy darab faszenet teszünk vagy sót hintünk.

Hársfa utcza hírek

Jan. 8. Ma egy inas ezen szavakkal nyit be a kapun: Itt van még gróf Széchenyi?

Jan. 9. Ma az utcán több ember volt 5nél!

Brown Tom

szerkesztő

Tarka Művek 6.

1866. Jan. 22. Vas.

Megj. e lap. m. k.

Szerk. Brown Tom. Fő m. Black Dick

Jaj férjem...

Jaj férjem a hátad mögött

Indián felesége nyögött.

Sappho Zelinka

London és Pest

London és Pest közt csak azt a hasonlatot lehet feltalálni, hogy XVIIIik század közepén mind a kettő csak jelentéktelen város volt. S hol most az utcákat emberek sokasága lepi el, ott másfél század előtt szarvasok békák tanyáztak és bölömbikák bömböltek. De hadjuk a multat s térjünk a jelenre. Míg Londonban 2 millio 500 ezer ember tolong ide oda, addig Pesten 140 ezer ember népesíti be az utcákat. S míg Londonban 10 ezer omnibus jár kel ide s tova, addig Pesten 300. Pesten a két part közt két hajó tartja fel a közlekedést, addig Londonban 300 hajó van csupán e czélra!

De mind e mellett Pest előhaladása bámulatos. Ha veszi az ember, hogy 100 év előtt mint nézett ki Pest, alig lehetne ráismerni. A szép Lipótváros helyén csak nádas mocsárok voltak, és hol most emberek nyüzsögnek ott ősapaink vadászatokat tartottak szarvasok, lúdak, s bivalyokra. (folyt. köv.) Black Dick

Szakaszok (erdélyi utamból)

Még néhány posta állomást hagyunk hátra s bennt leszünk Kolozsvárban. Azon városok után melyeket eddig láttam Erdélyben Kolozsvárt is egy kis ronda városkának képzeltem. De mennyire megcsalatkoztam, Kolozsvárt én egy igen élénk és csinos városnak találtam. A piacok igen élénkek, itt láttam több különös erdélyi viseletet. Különösen jól hat az idegenre, hogy nincs meg benne az, mi a nagyobb városoknál; a barátságtalanság, alig lakik itt az ember egy hétig a városbeliek már mind ismerik, s viszont ő is a városbelieket. (vége köv.)

Brown Tom

Hasznos tudnivalók

I.

Tót kávé

Néhány friss gesztenyének héját le kell venni, és a kávépörkölőben meg kell pörkölni és megdarálni, ez igen jó kávépótlékot szolgáltat. Egy evőkanállal elég 4 csészére.

2.

Kisebb égetéseknél

A megégetett testrészt rögtön forró vízbe kell állítani a melyent az illető ki állani képes, a fájdalom azonnal szünni fog. A víz időnként forróval váltassék fel.

Brown Tom

Tarka Művek 7.

Szerkesztő Brown Tom

Főmunkatárs Black Dick

[A Tarka Művek főcím nagy, piros betűkkel, az egyes szám aranyra színezve, gyermekírás.
A füzet hátoldalán ceruzával: 66 jan. 28-29]

Utolsó Szám

Utószó előfizetőimhez!!

E lap tovább nem fog járni.

Megszűnésének 2 oka van: 1. Az előfizetési ár oly csekély arányban áll, a reá pazarlott idő és kiadással: Miszerint eddig is csak anyagi áldozattal tarthattam fel. 2. a tisztelt előfizetők is többször elégedetlenek voltak a lappal, nem akarom tehát lapjukat rontani.

Brown Tom

Tisztelt Uraim és Hölgyeim!

Mivel „Sir Brown Tom a szerkesztőségről lemondott, én sajnálnám a Tarka Művek halálát, én nem akarom a T. M. megszűnését, mivel ezáltal olvasóimat egy érdekes (!) olvasmánytól fosztanám meg. Én Black Dick veszem át a szerkesztőséget, a lap ezentul „Hajnal” nevet viselend.

Azomban én sokkal praetikusabban fogom lapomat szerkeszteni. Kevesebb fáradság mellett sokkal jobb előfizetési ár leend.

Egy évre 2 ft 40

Félévre 1 f 20

Negyed évre 60

Egy hóra 20

Black Dick

jövendő szerkesztő

London és Pest

Pestnek hátra maradását igazollják azon viharos idők, melyeket Szent Istvántól egész III. Károlyig szenvednie kelle. A tatároktól feldulatott. A török időszakban tökéletesen tönkre jutott. Most mindig jobban szépül. Remélljük hogy mire 2000et irunk Párizs nagyságait elerendi.

Black Dick

Tartalomjegyzék

Bevezetés	2
1. Szendrey Júlia pályája a sajtó tükrében	5
1.1. „Iparlovagok” Szendrey Júlia naplói körül	5
1.2. 1857: megjelenik Szendrey Júlia első verspublikációja	12
1.3. „...midőn költőnőink általános irodalmi színvonalra emelkednek”	15
2. A Horvát család írásgyakorlata	17
2.1. A gyermekek bemutatása	18
2.2. <i>Tarka Művek</i>	19
2.3. A <i>Tarka Művek</i> mint családi tükör	20
2.4. „Irodalom családi használatra”	21
2.5. A <i>Tarka Művek</i> és a sajtó kapcsolata.....	23
2.6. <i>Költőnő és gazdasszony</i> : A <i>Tarka Művek</i> reflexiói a női szerepkörökre	24
2.7. A <i>Tarka Művek</i> „rovattípusai”	25
2.8. „E lap tovább nem fog járni”	27
Összegzés	28
Bibliográfia	31
Mellékletek	34